

VIGILIA

IX. ÉVFOLYAM
1943 FEBRUÁR

TARTALOM:

POSSONYI LÁSZLÓ: A SZAKADÉK KÉT SZÉLÉN

FODOR JÓZSEF: Vörösmarty
1850-ben

LOVASS GYULA: Seherezade és
a trubadur

HORVÁTH BÉLA: Versek

THURZÓ GÁBOR: Theodor
Stormról

THEODOR STORM verseiből

PASSUTH LÁSZLÓ: Acunha őr-
gróf csodálatos története

HEGEDŰS ZOLTÁN: Keserű

NAGY ANDRÁS: Magyar szép-
tevés

E L V E K É S M Ű V E K

VAJDA ENDRE: Ignác Rózsa: Családi mondakör; Remenyik Zsigmond: Amerikai ballada. HEGEDŰS ZOLTÁN: Harsányi Lajos: Esteli körmenet. VIDOR MIKLÓS: Lovász Pál: Vándorút; Kálmán Toma László: Szomjúhozom.

THURZÓ GÁBOR: SZINHÁZI KRÓNIKA

SZERKESZTI:

MÉCS LÁSZLÓ ÉS POSSONYI LÁSZLÓ

VIGILIA

SZÉPIRODALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT

FŐSZERKESZTŐ:

MÉCS LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:

POSSONYI LÁSZLÓ

Megjelenik minden 1-én, évi 500 oldal terjedelemben

Előfizetési ára egy évre bel-
földön 12 P, félévre 6 pengő

Külföldre: Romániában 400 lei, Szlovákiában 60 korona, egyéb külföldön 15 P

Vállalatoknak
évi előfizetési díj 40 pengő.

Egyes szám ára 1·20 P.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI., Mussolini-tér 1.
Telefonszám: 12—99—01. Postatakarékpénztári csekk számla száma: 20.668

Minden cikkért szerzője felelős

Kéziratokat nem adunk vissza

A VIGILIA példányonként kap-
ható minden könyvesboltban
és az Ibsz pavillonokban.

Laptulajdonos, felelős szerkesztő
és kiadó: **POSSONYI LÁSZLÓ**

POSSONYI LÁSZLÓ:

A SZAKADÉK KÉT SZÉLÉN

„Fajából kiszakadt magyarnak” nevezte magát Ady Endre valamelyik versében. Viszont egy nyugati ismerősöm egyszer úgy jellemezte Magyarországot, hogy „Budapest is csak egy nagy jurta”, azaz téli szálláshely, mint a nomád népek sátorbora. Nem tudom, hogy ebben a véleményében nem a halászbástya, vagy az állatkert és egyéb századfordulói építmények sátorformát utánzó tornyocskái erősítették-e meg, de hisz a moszkvai Kremlre még inkább ráillik a jurta hasonlat és ezek a formák nekünk kedvesek. Gyökerünkben keletiek vagyunk valamennyien vagy egészen, vagy csak egy kevésbé, de sokkal inkább európaiak, hogysen kelet forgószél rendszereinek, legyen az mohamedanizmus vagy egyéb kereszténytelen dzsingizkáni lerohanás, odafeküdhetnénk. Csak ezer éve vagyunk itt keresztények Európában, habár már a dél-orosz steppén, Etelközben, Kaukázusban érhetek keresztény kultúrbefolyások. Mégis olyan nép vagyunk, amely komolyan veszi a kereszténységet s sokszor az újonnan jöttek elszántágával védi azt. A magyar kereszténység még távolról sem futotta ki formáit, nem teljesítette be lényegét. Még nagyon nagy jövője van. Türelmét, mindenkit magához ölelő karját, vagy a szivélyes vendégfogadó mozdulatot Keletről hozta. Pusztulván és vérét számítás nélkül ontva, sokszor nem apáról fiúra örököltette magyarságát ez a nép, hanem a véres rögökről adott kenyeret újonnanjötteknek, akiknek a java azután magyar lett. Ősi mozdulataink biztonsága azonban évezredek tapasztalatokat takar. A magyarság népi tömegeiben oly végtelen nyugalommal, mindent megemésztő, felőrlő mozdulatlansággal ül itt Európa közepén, mint aki tudja, hogy valami hivatása, kötelessége van itt, s nem akar elfutni a kötelessége elől. Az a csoda, hogy itt vagyunk, sejteti velünk azt a csodát is, hogy miért vagyunk itt a természeti törvények megsúfolására, nem éppen kényelmes helyzetünkben mégis élön és gyarapodón, ha hullanak is rólunk a száraz ágak.

A kelet-nyugati kettősség legnagyobb vértanújáról, Ady Endréről akarok itt írni vázaltszerű sorokat. Nem hiába írta Áprily Lajos Patroklos című versét, a hőstét, akinek holttestéért ellenséges csoportok versengenek. A mi világunk talán abban is árnyékvilág, hogy minél több irányból bocsátjuk a megvizsgálendő tárgy felé fénycsóváinkat, annál több árnyékalak wajang-játékja űzi előttünk a maga látszat-eposzát. Adyra azután igazán sokfelől hull a fénycsóva vagy az emlékezés petróleumlángja halála után-tól fogva.

Némi viharok dúlnak most is, hogy sógornője, Ady Lajosné „Az Ismeretlen Ady” címmel közrebocsájtotta emlékiratait, amelyekben az érminszeri levelesláda eddig lappangó kincseit véli világgá bocsájtani. Érminszeren, Szilágymegyében éltek az öreg Adyék, diósadi Ady Lőrinc és tiszaezlári Pásztor Mária, akik ezt a táltosfiút a világra hozták. Az öregek odisszeáját is ismeri már majdnem mindenki a távolba röppent fiú partonmaradt csodálkozásától kezdve az „Illés szekeren” elröppent fiú távoli visszfényében tündökléséig. Mi távoli ismerősök mindnyájan apja, fia és

testvérei vagyunk „az eltévedt lovas”-nak. Babonás megilletődéssel hajolunk a kis család, az örök szent család (bár földileg csődbejutott) hármasa fölé. Node itt van a negyedik, a másik fiú, Ady Lajos, aki a huszas évek lusztrumában már megtorpedózta a sajtótechnika bűvészkedései folytán kialakuló Ady-képet. Most másfélévtized múltán az özvegy, Ady Lajosné Kaizler Anna, mint az utolsó családi szemtanú, lép előtérbe, hogy elmondja emlékeit a magyar irodalomtörténet huszadik századbeli misztériumáról, Ady Endre életéről. Szomszédfalusi földbirtokosleány, beszármasztott ágról eredő évszázados ősiségű valaki Szilágyban a Kaizler család Annája is, joga van szólni, elmondani a véleményét, hisz igazán közeli szemtanú. S mi több, írásbeli bizonyítékok vannak szépszámmal a birtokában. Mégcsak nem is a szatmári béke Károlyi Sándora telepítette a Kaizlereket, régebbről ott voltak. Kis szőkeség, lágyág az arcvonásokban, meg az idegen név, ez teszi csak a megkülönböztetés alapját náluk, akik összeházasodtak a „Barla-diák” unokáival. A forrás jó és eredeti, szervesen kapcsolódó az Ady-forráshoz. Ha törvény védené az erdélyi borvízforrások presztizsét, akkor mondjuk az Ady-forrás mellett, mint főforrásnak, a Kaizler forrását is védenie kellene annak a törvénynek. Összefolytak, elkeveredtek. Ebből következnek, hogy ismerik is egymást.

Nos, éppen itt van a bökkenő. Ady Lajosné emlékirataiból kevés újat, — igaz, hogy annál több apró, lényeges vonást — tudunk meg Ady Endre életéről. Támadják is és védik is persze a napjainkban szokásos politikai tagozottság szerint, hogy lehetőleg a lényegyet elkenjék mindkét oldalon, ha ugyanolyan paradicsomi állapotban élénk manapság, hogy csak két oldala lenne nálunk a dolgoknak. Nos, Ady Lajosné mégis a dolgok egyik oldalát jelenti szimplifikálva. Ady családi, vidéki, eddig fel nem tárt életét. Ki tagadhatná, hogy ez épp olyan érdekes, jellemző és dokumentumszerű, mint azoké, akik csak röptében, korcsmázó hajnalokon, betyárbarátságokon át ismerték, de mert jobbágyai voltak a tollnak, írásszolgálatukat már régen lerobotolták. Nemcsak a köteles szolgálmányokat, hanem tetézve azokat, rádupláztak és tripláztak a dolgokra. A zseni halála után úgylátszik kellemes dolog, ha életében jobbágyai lehettek valakinek.

A mai emlékező könyv írója nem volt jobbágya Adynak, csak úgy mellékesen, úrián figyelte életvonaglásait. Lehet, hogy felületes sokszor és elfogult. Viszont az, hogy nem kellett hízlelgnie neki életében sem, érdekes, egyéni háttérrel nyújt annak, amit halála után mond és dokumentál. Ady Lajosné bizonyos, emlékirataiban is lépten-nyomon kiütköző ellenszenvvel viseltetett azok iránt az asszonyok iránt, akik Ady Endre életében nagy szerepet vittek. Természetes, hogy abból a konzervatív polgári, vidéki milióból tekintve a dolgokat, ahonnan származott, Anna ellenszenvet érez a Léda-Csinszka-csuka vonallal szemben. Sőt mintha egy kis szerelmes féltékenység is fűtené az egyívású sógornő megállapításait a másívású nőekkel szemben, akik Ady életét halálra színezték. A polgári megállapodottság és prosperity-hajlam lázong benne az elemesztő, másfajta törvényű nőekkel szemben, akik a zseninek alkohol és alkaloidák mellett a harmadik termékenyítő mérget adagolták testükkel, lényükkel, izgató létezésükkel. Valóban Ady csak megújulni, sebeit, fáradtságait kiheverni járt testvére lakására, hogy ott a neki fenntartott szobában egy kis nyugalomhoz

juthasson. A fajából, családi köréből kinőtt költő végső megvert-seégeiben sebeit nyaldosva megvonult a családi kuckóban, mint a farkas is nagy csaták után barlangvackában koplalja ki a telet.

Van-e annál jellemzőbb valami, mint azok a levelek, amelyeket Ady Lajosné közöl érdekes könyvében. Találomra nyitom fel a jó négyszázoldalas könyvet. Ime egy levél, Páris, 1904 november 17-iki keltezéssel:

„Édes Lajoskám, még Nizzában ért a pénz. Hálás köszönet érte. Két nap óta Párisban vagyok. Oh, rettenetes itt. Nizzában s a Riviérán 21 fok meleg van, ragyogó, csupa virágos május. Itt pedig köd és hideg, akár Londonban. Budapestre erősen hívnak két helyre is. Vészihez megyek. Ma írom meg neki, hogy küldjön előleget. Persze, haza ilyenformán nem mehetek. Tudatlak majd annak idején. Ötel, csókol, Endre.”

Ez egyike a színesebb leveleknek. De ez is milyen sürgöny-stílus, micsoda szó- és mondatspórolós sietség, a messzire-szakadt fiú távoli-fagyöngy szivása, önmagát kiszolgáltató távirati parancs-zavai csak a hozzátartozókhoz. A családjából is kiszakadt költő-nek csak ilyen kevésszavú, jelbeszédés írásai röppennek szülei és testvérei felé. Legtöbbjükben csak kéri valami neki terhes apróság elintézését, csak jelez, utal idegesen róva a sorokat a levelező-lapon, amelyet megereszt hazafelé, az elhagyottak felé. Csak sietve gyorsan, levetni a gondját ennek a terhes kötelességnek is, sürgönystílusban, hisz akik szeretik, úgyis megértik és cselekesznek. Új nadrágot varratnak az elszakadt öltönyhöz, gyógyszereket szereznek be, öccse eljár a nyomdáknak, kiadóhivatalokban, szerkesztőségekben, vidéki összeköttetéseket ápol helyette, aki nem ér rá, sohasem ér rá, mert valami vad sarkantyús lovas-démon hajtja végigszáguldani negyvenegynéhány év alatt az egész csúnya, titá-nian szétzilált életet. Ebben a sietségben, eltévedettségben, hajsza-ban még mindig a caládnak jutott belőle a két főérdekelt asszo-nyon kívül a legtöbb. Ha a családnak egyik tagja most a szakadék másik széléről megszólal, az csak értékes dokumentum lehet. Ady Lajosné írása, ha egyes megállapításai később korrekciót szenved-nek is, ilyenek. Ady a családban, viszonya öccséhez, ez a főtétel itt. De ha ekkora volt a szakadék testvére és annak felesége közti viszonyában, mekkora lehetett a másik generációs, falusi, érmind-szenti öreg Adyak felé, akik meg sem érthették igazán azt a lázas ördögsekér-bukfencezést, amelyet a fiúk véghezvitt.

Az elmúlt nyáron Váradon elolvastattam régi ismerősöknél Ady Lőrincné egynéhány kézírásos levelét. A furcsa klenódiумok különös hatást tettek rám. Az alig betűzhető, elemi iskolás kéz-írású levelekből, melyek mindennapi eseményekről szóltak, külö-nös tűz, melegség, lángolás szállott felém. A levelek azt bizonyí-tották, hogy semmi sincs kezdet, előzmény, erőgyűjtés nélkül. A nehezen olvasható szavakból felszálló mély értelem azt bizonyí-totta, hogy Ady Lőrincnében, a zseni anyjában már készen állott jóformán az egész Ady-komplexum. A szegény, alig néhány isko-lát végzett falusi asszony, mintha generációkon át gyűjtötte volna magába fajtájának élményeit, hogy ne ő saját maga, hanem a fiá-ban fejezze ki mindazt, amit a lélek szülőkről gyermekekre szállva évszázadokon át kiizzad magából sejtelemben, istenhitben, világ-érvésben. A teljes, tökéletes Ady-emberség, talpraesettség, szó-készség szólalt meg a kezdetleges írású levélsorokban. Az édes-anya, mint azt hiszem mindig, itt is majdnem egyenértékű zseni-

párja az általa világrahozott fiúnak. A megdöbbenő csak az volt, mennyire iskoláktól és szépirásóráktól független volt ez az Ady-nívójú megnyilvánulás. Az édesanya messze a világ-forgatagtól, melynek fia megszállottja volt, kidolgozott kézzel, nehézkesen rötta a sorokat. A külső világban az észlelhető, lemérhető, hogy úgy mondjuk civilizációs dolgokban a szakadék két különböző szélén állottak. Ami azonban az ősi életérzést, a nemzedékekről öröklődött intelligenciát, a sokezeréves kultúrát illeti, abban anya és fia méltó párijai voltak egymásnak. De hogy is lehetett volna enélkül a fia Ady Endre? Talán fölösleges is továbblebegtetnem a misztérium felől a fátylat? „A fajából kiszakadt magyar” sohasem szakadt el édesanyjától, s ez az anya, az érminszeinti boeskoros-nemes kuria gazdasszonya minden szakadékokon, lebukásokon, pokolraszállásokon által egytörőlfakadó lélekkel követni tudta a fiát, rejtett lelki rezgéseken át megértette azt is, amit a környül-állók elfátyolozott szemekkel még ma sem értenek sokan. Ahogy a Szent Szűz állott a keresztnél, a Megszületett és küldetésében idegenné vált Gyermekek sorsán jajongva és borzongva, de valami ősi vérkeringési törvény alapján mindent előre tudva, belátva és megértve, úgy áll a zseni anyja fiának végzete előtt. Más példával, mint örök Aase. *„Tudom én azt, ami el van végezve, annak meg kell lenni”,* — írja egy helyütt 1916-ban ez az anya, mikor fia haláláról előre ír másik fiának. Aztán megint: *„Bizony, kedves Lajoskám, nem igen érte meg anya ezt a sok fájdalmas dicsőséget, de nem irigyelni való. Nekem adta Isten.”* S végül 1936-ban, jó másfél évtizeddel fia halála után írja: *„... engemet nem olyan mértékkel kell elbírálni, mint más anyákat. Én más vagyok. Az én életem, lelkivilágom, lelkiállapotom más, mint más anyáké.”* S másik fia haldoklásakor emlékezik az elsőre: *„Oh, Istenem, elég nekem a szomorú emlék, nem voltam jó anya, elmenni, elmenni, bárhogy ottlenni, örök vád, ő, aki olyan jó volt mindannyiunkhoz, de mink nem voltunk jók őhöz, elhagytuk szegényt nyomorultul, idegenekre... jaj de árva, de szegény lettem és mégis élek. Nem alszom, nem eszem, nem is élek, csak szenvedek, nagyon, de nagyon... vigasztalának, ő, de nem lehet...”*

Mintha öreg-öreg siratóasszonyok vagy görög tragédiák szava szólna hozzánk Ady Lőrinczné leveleiből. Persze sok családi súrlódás, apróság, civakodás közepette, ami maga az élet. Sokan most mégis rosszalják, hogy az utolsó családi szemtanú könyve megjelent. Ha semmi más, csak az anya alakja töltené be a 400 egy-néhány oldalt, máris nagyon érdemes volt megjelennie ennek a könyvnek. Néhány lapján át a zseni anyja szólal meg a zsenihez méltóan. A szakadék túlsó oldalán maradt anya levelei messzire-szakadt fiához. A szakadék mélyén pedig ott tátong az egész magyar élet megoldatlan kérdéseivel, szörnyű társadalmi ellentéteivel, amelyek Ady halála óta sem lettek sokkal kisebbek. Ady éppen azért jött, hogy ezt a nagy áramfejlesztő ellentétet tudatosítsa a magyar életben, ez nagyságának, hatásának egyik titka. Miért írt volna ő az amúgyis felvilágosodott városi kultúrlényeknek, akik egyedül szeretnék magukénak tudni. Írt a magyar munkásságnak, a magyar középosztálynak, és minél jobban megérik rá, annál inkább a magyar parasztságnak is. Egy nagy ellentétet dobott közénk, hogy mire ezt felszámoljuk, meggyógyuljunk valamelyest, legalább régi bajainkból.

Posszonyi László.

FODOR JÓZSEF:

VÖRÖSMARTY 1850-BEN

„Oh, messzire lökni magam,
Émésztő csillag-közi ürbe!
És onnan nézni, ami van,
Ámulva, hülve!

De jaj, magamban hordom én,
Mint a kárhozatot, a poklot,
Ami ég e bús föld színén,
S kelnék s lecsuklok.

Mert jaj, itt vagyok, itt vagyok,
Mint a gyötrelem élő képe,
Kit hamvasztón dül száz gyilok —
És nyelve tépve.

Szememben torz kísértetek,
Fülemben megszakasztó lárma,
Vad szavaktól eszem beteg,
S tengek, utálva.

Oh, s hogy élek, s lenni tudok,
Mikor érzem, hogy nem igazság,
Istennek — ezt nézve, mi fog —
Még látni napját.

És ennyi iszonyt élve itt,
Lelkem, hogy semmit sem segíthet,
Nem hull, széttörve izeig
E gyáva testet!

Oh szakadj, ín, szünj hirtelen
Szív! vérem, csapj ki homlokomra,
S válaszul rá, mi van, eszem,
Roppanj halomra!

S ne nézzem, balgán, nyögve, vak
Táncát az Ember szégyenének —
Tehetetlenül, s tengve, csak
Azért, hogy éljek!”

LOVASS GYULA:

SEHEREZÁDE ÉS A TRUBADÚR

*... Majd egyszer, igen, talán,
megjönnek eltűnt szárnyasaid, vadul
dalolva szétrepedt torokkal,
tán arabul, csak az isteneknek!*
(Rónay György: Talán.)

MONSEIGNEUR,

megbocsássa, a köszvény megint erőt vett rajtam. Őszutó havában mindig elévesz a sok nyavalya, hogy alig tudok mozdulni. Bár-mennyire szeretnék is tehát kegyes Hercegemnek és szépséges ne-jének udvarlására lenni, nem hogy a lovagok illő, hosszúorrú cipellőjében, de még paraszti saruban sem igen tudnék fölmenni a várnak szerfölött meredek lépcsőin. De mert tudom, milyen jó szívvel volt irántam Monseigneur, s mint kedveli a szép tudományokat, ime leírom, mint énekeltem ama Seherezáde nevű pogány királynő előtt, kinek különös történetét manapság Monseigneur meghallgatni szíves volt.

Addig várjuk a karácsonyt, míg eljő. A hitetlenek országában volt fogságom idején gyakran gondoltam rá, hogy míg Ciprus szigeté-n telettünk a derék lovagokkal meg a bátor gróf urakkal, meny-nyit emlegettem én is, — fiatal legényke — hadd látnék már hitetleneket, hadd forgatnám már a kardot szent hitünk ellenségei ellen. Nos, a csata elkövetkezett s Mansurah alatt úgy tetszett Istennek, hogy számtalan bűneinkért, a pogányoknak engedte a győzelmet. Ekkor estem fogságba magam is.

Nem lenne illő, hogy szenvedéseimmel és kínjaimmal untas-sam Monseigneur, ki mindig olyan kegyes volt hozzám. és fő-fő jóakarómnak mutatkozott, nem lenne illő különösen, mikor a kí-nok már elröppentek, mint ősszel a madarak, legföljebb káro-gásuk hallom még messziről néha, mint most e köszvényben. Ám meg kellett volna említenem rabságomat, mert annak hányattatá-sai közt hallottam először Seherezáde szultánáról, s mert annak vége felé éppen az ő rabja lettem.

A hitetlenek Kairó nevű városa mellett egy üres palota kertjé-ben dolgoztam, három éve egy Omár nevű tudatlan, kancsal ker-tész szolgáljaként. Meglehetősen ismertem már az ottani virágok-kal való bánás módját s azon kívül, hogy gondolataim szüntelen nagy szomorúsággal jártak szülőföldem olajfákkal borított vidé-kén, meglehetősen jó dolgom volt, a palota zárt ajtóival, homokkal befűtt lépcsőivel közömbösen nézett le ránk. Egy napon azonban egy vén, kövér, ráncosképű eunuch érkezett, nyomában szolganépség és fekete rableányok, tisztogatni meg rendezkedni kezdtek a palo-tában. A kertész megijedt, s amily alázatosan hallgatta a vén eunuch parancsait, oly durván sürgetett, hajszolt aztán engem. Három napon át ástunk, ültettünk, de a parancsolt munka felével sem voltunk készen, mikor egy este kürt szólalt meg a kapuk előtt s tizenkét lovas vágatott be az udvarra, lengő fehér köpenyegben, prüszkölő fehér paripákon.

A vad, de különösképp hallgatag lovasok nyomában egy fehér tevé lépkedett be az udvarra, arany veretek a szijazatán, fejét féloldalra tartva különös méltósággal nézett a lebegő csillagokra, a nyergében ülő alak selymes, meleg hangján valamit mondott neki s a nagy állat térdreereszkedett. A kébbe öltözött alak lecsúszott hátáról az elébe terített szőnyegre. Többet aztán nem is láttam, mert a kertész meglepetésében és úrnője megérkezte fölött érzett hódolatában megragadta a karom, lehúzott a földre s maga is a homokba temette arcát. S aztán csak akkor engedett el, mikor az utolsó málhás tevé is elért a kerti úton által a palota elé, mikor már eltűnt az úrnő, a lovasok, csak a szedelőzködő cselédség sürgött-forgott a szélesre tárt, veretes kapu nyílásán kiözönlő sárgás fényben.

— Allah törje el a lovuk lábát a kutyáknak, — szitkozódott mellettem a kertész a tamariszkbokr mögött. — Kitaposták a legszebb rózsatöveket! Még most újra kell ültetnünk, még most éjjel, hiszen ezek Seherzáde szultána legkedvesebb virágai.

Monseigneur elképzeli meglepetésemet. Bármerre vetett rossz sorsom a hitetlenek földjén, mindenütt volt alkalmam halani az Ezeregyéjszaka történeteit. A városokban vak énekesek kántálták az utcán, a sivatagban a karavánok, ha éjszaka megpihentek, ezt mesélgették, ha egy kereskedő dicsérni akarta portékáját, azt mondta, Szindbáb hajójáról való. Én, megvallom, nem szerettem túlságosan ezeket a történeteket, mert bizony hitetlen és tudatlan meséknek ítéltém őket, nem kezdődnek a nép szájáról vett vagy a szentírásból merített mondással, nem tudják magyarázni a helyneveket oly igen bölcs és hasznos módon, mint a mi történetíróink, nincs meg bennük a szerkesztésnek egyetlen szabálya sem, melyet a költés mestersége megkövetel, véres és gonosz dolgok történnek bennük, a dzsinnek nevezett gonosz szellemek mindig beleártják magukat az emberek életébe, máskor meg éppen oly dolgokról szól a mese, aminőt igazi lovag hölgye jelenlétében nem vehet ajakára. Ezek a mesék tetszést és tapsot kelthetnek a hitetlenek műveletlen körében, de nem állnak meg a mi pallérozott ízlésünk előtt. Monseigneurnek is csak azért meséltem el, illő formára alakítva belőlük néhányat, hogy a hitetlenek különös és neveléses gondolkozását megismerje. Ha megneveztethetem velük szépséges hercegasszonyunkat, az legyen igazi jutalmam. De akkor, amint elgondoltam, hogy ez a különös hercegnő, aki a többi, netán közrendű leányért kockára tette életét s aki ezeregy éjszakán át mesélt a vérengző Sahriár királynak, most itt él e palotában, nem messze tőlem, erős kíváncsiságot éreztem: mint él, mi lett Sahriár királlyal, honnan volt bátorsága Seherzáde szultánának annyi önfeláldozásra, honnan vett annyi merészséget? Ám azt is észembe vettem, hogy én a keresztény rabszolga, aligha kerülhetek közelébe a büszke és gőgös pogány királyasszonyoknak, mégcsak arcát sem fogom láthatni, mert a hitetlenek asszonyai — amint Monseigneur szépséges feleségének már meséltem volt — bolondul elfedik arcukat, ha férfiakkal találkoznak. Elvettem hát hiábavaló gondolataimat s végeztem dolgomat tovább, inkább az elmúlt időkön ábrándoztam és tünődtem, viszontlátom-e még a Durance partjait.

Igy történt, hogy néhány nap mulva, egy estefelé a rózsákat öntözgetve, bánatos szívvel dalolgattam, ama balladát mégpedig, melyet szegény jó Jehan barátom szerzett, a hazájától, hölgyétől

elszakadt szerelmes balladáját. Akkor halk hang szólal meg hátam mögött:

— Mit énekelsz te és miféle nyelven?

Egy nő állt mögöttem, égszínkék köpeny a vállán, kék selyempapucs a lábán, ezüstcsatok a köpenyen, ezüst szalag fekete haján. Arca fedetlen, szép, szabályos, tán nem oly szép, mint Monseigneur hitveséé, de azért a téres Aquitánia grófi udvaraiban sem látni hozzá hasonlót. A szeme, nagy barna szeme olyan mély és érzelmeteljes, mint Ysabeau grófnőé, csak valami különös vad-ság van benne. Ha nem az a kék köpeny lett volna vállán, melyet megérkezésekor hordott, méltóságos nyugalmáról tán akkor is fölsímlertem volna benne Seherezáde szultánát.

Mélyet hajoltam előtte, inkább a mi, mint a hitetlenek szokása szerint, megmondtam, frank vagyok, az aixi herceg trubadurja, s egy frank balladát énekeltem, melyben egy szerelmes lovag siratja, hogy messzire szakadt hölgyétől.

Hosszan, érdeklődve nézett.

— Az én meséimben is szerepelnek néha frankok, — mondta csöndesen, olyan halkán, mintha nem is nekem mondaná. Aztán ünszolni kezdett, beszéljek róla, hol születtem, milyenek ott a várak és városok, milyenek a szokások. Először alig tudtam elkezdni. De aztán egyre gyorsabban jöttek a szavak, oly kellemetes érzés volt visszaemlékezni ifjúságom szép idejére, oly jó érzés volt, hogy beszélhettem valakinek mindarról, ami szüntelenül a fejemben járt s buzgalmam és jóérzésem csak akkor hagyott alább, mikor arcába tekintve úgy láttam, nem figyel rám: félig le-húnyt pillái közt valahova máshova néz és máshova gondol. Mégis, mikor — kedvetlenebbül, — azt mondtam el, mint féltem egykor, mikor eltévedtem Vaucluse erdejében, halványan elmosolyodott.

Este volt, a rózsák átható illata körülvett bennünket. Egy pillanatra elfelejtettem helyzetemet.

— És te Úrnőm, nem féltél, amikor...

— Kérdezz csak, trubadur, — mondta bátorítóan.

— Nem féltél, úrnőm, mikor elhatároztad, hogy Sahriár király hitvese leszel?

— Nem, — mondta gyorsan, tisztán s megint elmosolyodott, álmodozó, titokzatos mosollyal s elindult visszafelé, kék köpenye belerejtette az éjjelbe, ruhája ezüstdíszei úgy derengtek, mint a világos égen a csillagok.

Másnap este, mikor már leszállt a nap, vizet húztam az alacsony kútból, Omár ilyenkor szerette öntözni a virágokat. Ahogy fölegyenesedem, látom, Seherezáde ott áll mellettünk. A kertész földig hajolt éppen, úgy kérdezte, Úrnőnk meg akarja-e szemlélni a virágokat.

— Nem — intett Seherezáde, — a frank énekessel akarok beszélni.

Míg Omár elkotródott, Seherezáde a kőfalnak dőlt, szemét behúnyta, látszottak hajában az őszfürtök, mégis különösen fiatalnak tetszett, szája egyenesen a fiatal fiúk szájára emlékeztetett.

— Beszélj nekem a frankok világáról, — mondta végre.

Beszéltem hát s bizony belemelekedtem, hogy megismertessem vele a mi keresztény életünk szépségeit, beszéltem a csodálatos templomokról, az orgona, meg a hegedűk varázslatos szaváról, dicsértem a lovagi viadalokat, a hercegi udvarok fényét, a kegyes

hűbérurakat, a vadászatot, a szerelmi udvart s közben fékezniem kellett nyelvem, hogy el ne ragadjon vágyódó emlékezetem s úgy beszélhessek, hogy ez a hitetlen hercegnő is megérthesse. Ám megint azt kellett látnom, lasankint elfordul hűnyit szemű tekintete rólam, már alig figyel rám s ahogy erre hangom elbátortalanodik, egyszerre, anélkül, hogy voltaképpen abbahagytam volna, elkezdette:

— Öt eunuch vigyázott rám apám házában s anyámon kívül apámnak öt felesége. Rab voltam aranyos falak között, ha félrehúztam a súlyos kínai selyemfüggönyöket, rácsokat találtam mögöttük. A kert kicsi volt, csöndes, fülledt tavában megposhadt a lótusz, fűvén lusta rabnők heverték. Lassankint felnőttem, tudnom kellett: ilyen lesz az életem. Valaki feleségül vesz, másik börtönbe kerülök, más eunuchok és féltékenyen őrködő rabtársak közé. Ha legalább fiú lehettem volna! Éjszakánként, mert akkor kevésbé vigyáztak rám, felszöktem néha a házunk tetejére, s a hold ömlő fényében elnéztem Bagdad ezernyi házát. A dsulhedse hónap langyos éjszakáin kertünkből az aloé tömött illata szállt, elkeveredett a tömérdek virágzó akáccal. Sötétben, tunyán csillogott medrében a Tigris, hajók árnya húzott át néha rajta, feltarthatatlan biztonsággal tartottak a messzeségbe. A mecsetek kupolái, mint csillogó óriás narancshéjak szintén úszni látszottak a házak tengere fölött. Néztem a lándzsaként meredő minaréteket, mintha kimért léptekkel menetelnének, komor órjárat, a tenger felé, néztem a Dzsamah-el-Merdzsamiah mecsetet, míg belevakult a szemem ezüstösen fénylő cirádáiba, míg úgy éreztem, úszom velük együtt én is, úszom, megszabadulok, eljutok távoli világokba, olyan messze, hova nem jutott el Szindbáb, sőt Ibn Batuta sem. Elmenni, megszabadulni, ezt akartam. A vágy csipkés fűrésze örölte a lelkem s nem csitult fájdalmam. Valaki sikoltott az éjszakában, rémülten, döbbenetesen, mintha devet láttott volna, elcsuklóan, mintha egyszerre szállna ki belőle az élet, s én hogy cseréltem volna a gyilkosával, hogy cseréltem volna magával az áldozattal, csak ebből a rabságból megszabaduljak! Aztán lassan megértettem, mint menekülhet legalább a lelkem. Gyermekekomban dajkám a Kalila va dimna meséivel altatott, volt egy egyiptomi rabnőnk, sokat mesélt Ahmed el Danafról... Egy nap elábrándoztam magamban: mit tettem volna, ha én vagyok a kalifa? mit feleltem volna a szegény olajárus helyében? És mi lenne, ha teljesülne a derék fegyverkovács kívánsága? — hiszen, amint Zulejka mesélte, mindig megsajnáltam és sohasem tudtam megbékülni sorsával. Lelkem zavart lett és testem tűzben égett. Hiszen minden mesében az történhet, amit én akarok. És minden mese történhetne velem is. Amit akarok, amire vágyom, mind megtörténhet a mesében. Mint a szegényeket és szenvedőket az igaz muzulmán hitű dzsinnek, úgy elégtettem meg magam a mesékkal. Az lett a mese nekem, ami a hold az éjszakának. Szórakozott lettem, ha valaki szól hozzám, nem feleltem, tán nem is hallottam a valóban kimondott szavakat, mert a bensőmben, a mesékben hangzókra figyeltem, mintha apám palotájában csak árnyképem élne már. Anyám azt hitte: a búskomorság dzsinnjei szálltak meg: ültem a szökőkút mellett vagy házunk tetején, arcom néha tüzelt, máskor sápadt volt, néha úgy elfogott az izgalom, a boldogság, hogy szaladgálni és kacagni kezdtem. Ha anyám, aki különben nem sokat törődött velem, néha

megkérdezte, mi bajom, belepirultam, dadogtam, szégyeltem volna megvallani, hogy magamnak mesélek. Esténként, míg vizipipát szivogatva várta apám hazajöttét s az öreg Sejlával meséltetett magának, mereven ültem mellette, kezemmel térdemet szorongattam és marcangoltam, vártam és remegtem tőle, hogy egyszer azt mondja: „Most te mesélj, Seherezáde!” Minden este fájt, hogy nem gondol rá, eszébe sem jut s ha apánk megjött, mégis ujjongva ugrottam föl, mintha sikerült volna elkerülnöm, hogy fölfedezzék boldogító titkomat. Mert boldog voltam, azt hittem, a mese minden, csak sokára vettem észre, hogy néha belől fáj valami, hogy néha szeretnék igazában hajóra szállni, igazán dolgozni, aggódni és szeretni... Ilyenkor úgy vágytam, úgy akartam, hogy történjék velem valami, akármi...

Szeme égett, perzselt, majdnem megijedtem tőle. Higgye el Monseigneur, csak néztem, mint a kuka erre a furcsa beszédre. Mert nem azt mondta-e a szultána, hogy szerette volna, ha megölik, nem azt mondta-e, hogy szerette volna, ha mesélnie kell, meg hogy fél is ettől? Különös beszéd volt biz, magam is azt hinném, nem jól emlékszem rá, ha Monseigneur is nem tanúskodhatna mellettem, mily tudója voltam mindig mesterségemnek: nincs olyan ballada vagy aube, mit első hallásra meg ne jegyeznek, szóról-szóra el ne mondanék, a sirventeokat, bármily hosszúak legyenek, elég ha kétszer hallom... Monseigneur elhíheti hát nekem, hogy Seherezáde szultána szavait tőlem telhetően híven és változtatás nélkül írtam ide, így tettem, noha nem is értettem volt egészen. Ezt be kell vallanom, mert maga a szultána figyelmeztetett rá.

Míg ugyanis meglepetésemben önkénytelenül hátrább húzódtam, Seherezáde nagyott sóhajtott s aztán azt kérdezé tőlem:

— Érted-e már?

— Mit kellene értenem, Úrnóm? — dadogtam.

— Tegnap azt kérdezted tőlem, féltem-e, mikor Sahriár király felesége lettem. Nos, tán jobb is, ha nem érted... — mondta, halkán kacagni kezdett, kezét homlokához érintette — így szoktak köszönni a hitetlenek — s eltűnt.

A következő napokon a kancsal Omár minduntalan ott lebzelt a sarkamban, tán azt várta, hogy a szultána, ha megint lejön a kertbe, vele is szóba elegyedik. Ötléte miatt-e, vagy más okból egy egész holdváltozás alatt nem láttam úrnönket. Végre egy estén, mikor már legkevésbé sem gondoltam volna, s mikor már Omár sem várta, mert egyedül hagyott, Seherezáde egyszerre megint csak ott termett a hátam mögött.

— Milyen meleg volt ma! — mondta. — A te hazádban is ilyen melegek a nappalok?

De nem is várta a válaszat. Panaszkodott a füledt, tikkadt időre. Régen vágyott már erre a tájra, de most úgy tetszik, nem bírja elviselni száraz levegőjét. Igazában amúgyis csak éjjel érzi jól magát, a csöndben, a hűvösebb légben, a mécsek fényében. Még Bagdadban szerette meg az éjszakákat. A legszebb meséit, melyeket legjobban szeret, mind éjjel találta ki.

— Az ezeregy éjszakán — mondtam rábólintva, mert megint olyan vigyázóan és kérdően nézett rám s tudtára akartam adni, hogy értem...

— Ezeregyéjszakán? — Rekedten, ingerülten nevetett. — Nem is volt ezeregyéjszaka, tudd meg! Azt hiszed, ezeregy éj kel-

lett volna Sahriárnak, hogy megértse, ki vagyok? Azt hiszed, olyan buta volt, vagy olyan kegyetlen? Azt hiszed, meg akart öletni a századik vagy a kétszázadik éjszaka után is? Azt hiszed, mesélnem kellett volna a tizedik után, ha nem én akarom? Hiszen csak elindítani kellett, csak ez kellett: Sahriár megértse a cselt. Azt hiszed, nem ment bele szívesen? Azt hiszed, nem örült, hogy kijátszottam egy örült pillanata fogadását? Nem örült, hogy megszabadítottam a kegyetlenség terhétől? Azt hiszed, féltem tőle egy percig is, hogy megölet? Én csak egytől rettegtem igazán, csak egytől, hogy egyszer elakad a mesém, hogy egyszer, egy nap nem jut semmi az eszembe! Hogy amilyen csodálatosan elindult bennem a titkos forrás: hogy meséket látok és a képeket szavakra fordítom, éppolyan csodálatosan kiapad egy nap! És nem azért féltem ettől, mintha akkor Sahriár megöletett volna! Hova lett akkorra a bosszúálló Sahriár! Kezes lett és gyengéd, mindent megadott volna, amit kérek, de semmi nagyobbát nem adhatott volna annál, hogy mesélni tudok. S ha ezt elvesztem, ő sem adhatta volna vissza. Ezért féltem hát, ezért, mert a mese már jobban hiányzott volna, mint bármi ajándék, mint a szerelem vagy a szeretet, mint maga az élet. Érted-e már?

És megrázta fejét, hogy sötét fürtjei szelíden röpködtek; megfelelő helyzettem:

— Nem érted. Te tán nem is szereztél verseket, csak másokét énekled? Nem érezted a boldogító izgalmat, míg magadnak is érthetetlenül szétbomlik előtted a mesék tarka szőnyege, nem érezted a szív szorongását, azt a különös vakságot, hogy nem látsz tovább, csak amit épp kimond a száz s valamiképp egészben és titkosan mégis benned van a mese, mélyebben, hogy teljesen kimondhasd. S ha befejezted, mégis úgy érzed, üres lettél. Miközben beszélsz, nem tudod, lesz-e vége, magad is félsz elébetekinteni a jövődnek, nem akarsz rá gondolni s mégis remegsz érte, hogy ez egyszer mégis befejezhessed? És bár félsz tőle, bár inkább hevernél, sétálnál, dolgoznál inkább, bár néha hosszú, üres és felesleges beszélgetésekbe kezdesz, csak hogy elodázz, közben is érzed az izgalmat, a kint, hogy el kell mondanod, nem menekülhetsz előle. És ha nekiindultál, előre érzed az örömet is, hogy kész leszel vele, letudtad, túlélted, letetted a gondját; de ha valóban befejezted, mily hamar felváltja ezt az örömet az aggódás, nem, a tudás, annak biztos tudata, hogy nem voltál képes hűen, igazán mondani el, úgy amint benned élt... Igen, elindultam, hogy megmentsem leánytársaimat, mert történnie kellett egyszer valaminek velem is, mert életemben csak ez a kockázat, Allah akaratának ez a kihívása lehetett méltó a mesék szépségéhez s a mesélés veszélyéhez. De elkezd néha a mesterember is valamit s miközben foglalatoskodik vele, elváltozik keze alatt. Azt hiszed, az első hónap végén azért meséltem még, hogy megmentsem az életemet? Azt hiszed, a második hónap végén azért meséltem, mert szerettem Sahriár királyt? Nem, trubadur, én akkor már régen magamnak meséltem, egyedül magamnak, mint ahogy magának énekel a füllemile. Kerestem a szabadulást. Én voltam Tavaddud, a rabszolganő, én voltam Badr herceg, én voltam Édes Kispajtás, én voltam maga a nagy kalifa, Harun al Rasid és én voltam hitvese, Zobeide, akinek sírját annyit néztem a házunk tetejéről a balzsamfa szagával terhes éjszakákon. Míg meséimben a párbeszédnek úgy vívtak, mint éles damaszkuszi pengék, hányszor szerettem volna elhányni

a koldusok rongyos, a királyok ékes áruháját, hányszor éreztem, hogy én magam elsikkadok a meséimben! Hogy amit érzek, nem is lehet történetekben elmondani, hogy ha Tavadduddá leszek, vagy Badr herceggé, valamit az ő lényükből, az ő sorsukból is magammal kell hordanom, nem lehetek egyedül magam... Hogy az érzések nem férnek bele a szavakba, kevés rájuk az emberi nyelv... Dehát miféle gyöngesség ez, kérdezhetnéd, mindig magamat kergetni, csak arról vallani szüntelen, ami bennem van, képzelt, bizonytalan érzésekkel bibelődni? Hát azt hiszed, van menekülés rajtunk kívül? Azt hiszed, nem próbáltam? Amit látok, egyetlen virág, egyetlen felhő, te, frank énekes, aki itt állsz előttem, nem vagy-e kimeríthetlenebb és gazdagabb, hogyszem száz, ezer mesével elmondhatnának? És mindenkiben, akiről meséltem, nem maradtam-e benne, titokzatosan, de magam számára mindig érezhetően, legyőzhetetlenül és kiirihatatlanul én magam, az ifjú hercegekben éppúgy, mint a gaz orvgyilkosokban? Nincs hát szabadulás, frank énekes, csak az örökké kínzó vágy, a készülődés izgalma és a rövid, boldog mámor, míg a mese tart... Megéri-e ezek a boldogságok azt a nyugtalanságot, azt a kint, belsejébe azt a feszültséget, a holdkóros órákat, s azokat a napokat, mikor bolondabb vagyok, mint azok, akiket hetvenhét dev szállott meg? Nem tudom...

A csöndben csak az éj halk, duruzsoló neszezése hallatszott. — Ezért hagytad abba, úrnóm? — kérdeztem végre.

Madár vijjogott a levegőben, fenn, magasan fölöttünk, a csönd megnövelte hangját. Sehezeráde csak sokára válaszolt:

— Ezért nem hagytam abba... — mondta s két kezét homlokára szorította. — Nem tudom abbahagyni. Elhagytam Sahriár királyt, egyedül akartam maradni, magammal, meg a világgal. Azt hittem, azok lesznek az igazi mesék, miket csak magamnak mondok, mint régen, magamnak, szavak járma nélkül, amiket csak elgondolok, nem törődve vele, mese-e még, nem törődve vele, mennyi marad a hercegekben és a tolvajokban belőlem. De...

És most hirtelen elfordult, mintha nem merne szemembe nézni:

— ... de nem tudok mesélni anélkül, hogy el ne mondjam valakinek!

Olyan kétségbeesetten mondta, olyan sírós hangon, hogy önkénytelenül kinyújtottam felé a kezem. Nem is tudom, mit akartam, csak éreztem, valami bántja, tán illő tisztelettel csak a kezét akartam bátorítólag megszorítani. Ám kisíklott kezem közül, elfutott az úton s ahogy utána néztem, úgy tetszett, sokáig hallom még megkönnyebbült sírását.

Három nap múlva, reggel arra ébredek, hogy a főeunuch hajol vackom fölé s rázza vállamat.

— Ébredj, te hitetlen kutya, — vicsorogta rám, — Sherezáde szultána ma éjjel útra kelt Bagdad felé. Ezt a zacskó pénzt hagyja neked, meg ezt a fermánt, hogy szabad vagy...

Bizony azt hittem, álmodom. De, ha nem is értettem, miért eresztett szabadon a szultána, hálás vagyok kegyéért. Az igazi jótétemények e világon, úgy tetszik nekem, mindig érdemtelenül érnek bennünket. Ily érdemtelenül köszönöm én is Monseigneurnek irántam való sok jóságát s ily érdemtelenül remélem, hogy az én Uram megadja nékem majdan az örök boldogságot, úgy legyen.

Lovass Gyula.

VERSEK

TUDJATOK MEG...

Tudjátok meg nagy titkomat,
Hogy a mennyország hívogat
S úgy járok a föld kerekén,
Hogy mindig odamegyek én.

A tereken, az utakon
Az örök-létet kutatom,
A patakon, az ereszen
Isten fecskéit keresem.

Isten fecskéi jöjjetek,
Mit vehetnek el tőletek?
Csattogjon égi szárnyatok,
Fejemre bátran szálljatok.

Szemembe vígan nézzetek,
Tudom ki őrzi fészketek,
Aki teremti tollatok
S világért vére ontatott.

Jöjj hozzám árva fecske-nép,
Már nincs, amit elvesztenék,
A dolgotokat értem én,
Oly árva vagyok és szegény.

Egy rossz gúnyám, egy kalapom
S ki tudja, holnap hol lakom,
Egy menedékem lesz-e még,
Mert csak az Isten keze véd.

Azért vagyok itt hontalan,
Mert kasszámban nem volt arany,
Csak mirrha-csokor mellemen,
Nyugalmam azért nem lelem.

Amit szereztem, az urak
Abból mulatják magukat,
Ami enyém volt, nem enyém,
Igy élek Isten tenyerén.

A végtelenség úgy vakít,
Hogy vigadni ne tudjak itt,
Hát nyissad, Uram, meg Magad
S nagy tűzben innen elragadj.

Innen elégni akarok,
Küldd értem tüzes angyalod
Szent Illés égő szekerén,
Mert itt is tűzben mentem én.

Ha éltem, azért éltem itt,
Hogy keltsem a föld népeit,
Röppenj te égi fecske-nép,
Kelj föl te üdött nemzedék!

Isten fecskéi jöjjetek,
Se jogotok, se földetek,
Se magotok, se táratok,
Csak szárnyatok van, szálljatok!

Mit vehetnek el tőletek?
A tág egekbe törjetek
És forradalmi csillagunk
Mevallja majd, hogy kik vagyunk!

TI MESSZI NEMZEDÉKEK...

Ti messzi nemzedékek,
Hogy mit reméltem vakmerőn
És minek sajtótt agyvelőm,
Talán ti értenétek.

Te Isten csipke-bokra,
Hazám, te égi üzenet,
Reméltem fényes tüzedet
A messzi századokra.

Ha sírom éjjelében
A féreg bozsog keblemen,
Kérlek, hogy higgyetek nekem.
Én igazat beszéltem.

Reméltem azt a rendet,
Amit a régi vértanúk.
Harcoltam én, hogy igazuk
Legyen a kicsinyeknek.

Reményem sírba vittem.
S ha már a föld alatt vagyok,
Kedves hazám, meghallgatod,
Hogy mit sirattam itten?

Míg éltem, azt akartam,
Hogy keljen föl az elnyomott,
Szabadságot és szent jogot
Hirdettem szakadatlan.

Hangos a temetőkert.
A holtak intenek, te nép,
Hogy magad el ne vesztenéd,
Ki eltemetted őket.

Hogy el ne ragadozzák
A menthetetlen éjszakán,
Nagy fényedet oltalmazám
Te drága Magyarország.

Én is tudom a gödröm.
Azért e téli reggelen
Minden dolgom elrendelem,
Hogy úgy legyen örökkön.

Hittem a hős erényben,
Hogy nem hiába szenvedek,
Hogy mink is leszünk emberek,
És látod, ide tértem.

Fölöttem a futó por.
De műveimbe írva áll:
Jöjj el szabadság vagy halál!
S hallgatsz-e rám, utókor?

Horváth Béla.

THURZÓ GÁBOR:

THEODOR STORMRÓL

Képzeljünk magunk elé egy északi óriást: a régi sagák hajósaira emlékeztető arcél, erős orr, vastag szemöldök, s az időtől és szél-től kicszerzett arcban álmatag, messzetekintő szemek. Ez a XIX. századba tévedt viking minden idegével idegen a nagyvilágban, még Németországban sem érzi jól magát. Otthona Schleswig-Holstein: szeles dűnáinak szürke egével és Husumnak, szülővárosának, szürke falaival. Azt mondják róla, ha megyéjének területét elhagyta, rosszul érezte magát, idegen volt, mint a hajós, ki partra lépve egyszerre elveszti maga alól a tenger nyugtató-edző ringatását, a védelemmé változott veszélyérzet békéjét. És mégis, férfikora legszebb éveit önkéntes száműzetésben élte le, Poroszországban, egy olyan környezetben és kényszerben, amelyet nem szokott meg sohasem. Itt buggyant ki a lírikusból, szinte véletlenül, a nagy elbeszélő, ezek a kemény és fájdalmas esztendőök edzették meg stílusát, hogy el tudja viselni a próza nagyobb és kényesebb terhét is, és ezekben az években ébredt rá arra, hogy minden lírai remeke ellenére, elsősorban elbeszélő. De nemcsak az elbeszélőre volt büszke önmagában, a költőről azt mondta, hogy korának legjobb német lírikusa. S igazat mondott. Aki hódolva elbeszélés-remekének, versei olvasásába fog, meghatottan ismeri fel benne a Goethe utáni német költészet legnagyobb, legbensőségesebb lírikusát, az álomszerű hangulatok varázsos felidézójét.

Pedig a husumi viking nem álmodó természet. A földön él, nagyon jól ismeri az évszakok és tájak örök változásait, a tengert, amely nemcsak költői hasonlatokhoz, a Végtelen és Mérhetetlen érzékeltetéséhez nyújt bőséges anyagot, de forrása sok-sok emberi tragédiának is. Olyan törékeny verseket ír, mint egy-egy virág-szirom, de ezt a bensőséges, lehelletnyi lírát valóságos, földből táplálkozó élmények hatják át. Storm költészetét nem lehet szülőföldjétől elválasztani. Aki verseinek varázsába kerül, néhány villanás múlva óhatatlanul is együttjár vele a homokos dűnákön, az acélszürke tengerparton vele figyeli a sirályok röptét, vele látogatja meg a régi friz parasztházakat, az ő társaságában merül el ebben a középeurópai kultúrától, kereszténységtől olyannyira távoli pogány északnémet világnak babonás hangulatában. Ha verset ír, sohasem friss fájdalom, friss boldogság költője, élményeit, életét az emlékek fátylán keresztül látja, költészetét bevonja az elmúlás nyugodt, fájdalomtalan, titokzatosan közönyös párája. Nem írt sok verset, de nem írt egyet sem, amelyben szemtől-szembe nézett volna az élet azon nyomban rátört élményeivel. Egy-egy tájképe sem impresszionisztikus — s épp ez a furcsa friss bájukban, — ezek az elbűvölően harmatos és illatos tájak is a multból merülnek elő, s szinte eszményi, kitisztult, emlékeken rostált benyomást adnak az északnémet világról. A kor költői szívesen hajoltak az édeskés táj- és hangulatrajz felé. Aki megpróbálná utánukrajzolni egy-egy erdőrészt, egy-egy tengerpart képét, csüggedten látná a valóságnak elsekélyesített, vizenyős mását. De kísérreljük meg ceruzával felvázolni, vízfestéssel színe-

síteni azokat a táji hangulatokat, melyeket Storm versei hagytak ránk, — az északi föld lehelletét, fájdalmas költészetét, reménytelen szürkeségét hasonlíthatatlan hűséggel idéztük magunk elé.

Ez a törékeny hangulatokban, érzelmes bensőségben, szelid intimitásban gazdag poézis akkor kap meg csak igazán, ha magunk elé gondoljuk Storm korát, azt a negyven esztendő 1848 és 1888 közt, amikor az „Immensee” és a „Der Schimmelreiter” elbeszélése és az olyan versek, mint a „Noch einmal”, az „Über die Heide”, a „Verirrt”, a „Schliesse mir die Augen beide” születtek. A Gartenlaube virágkora ez, ekkoriban burjánoznak el az érzelmes családi lapok, ekkor metszik a legandalítóbb fametszeteket. A költők érzékeny versecskéket írnak csókolózó galambokat ábrázoló illusztrációk alá, a novellisták a romantika halál-kultuszát elhagyott árvalányok szívettépő sorscsapásaiba csapolják, a regényírók szirupos történeteket gondolnak ki, legtöbbször olyan varrólányokról, akik porosz katonatisztekbe szeretnek bele. Az irodalom használati cikké népszerűsül, — olyasfajta veszély fenyegeti, mint éppen korunkban, — a „plüss-korszak” bőven ontja az epigonokat, az izlés, amely megbékélt a piros plüssel bevont, bojtokkal díszített karosszékkel, plüss-rámás családi képekkel, makart-csokrokkal és tarka-barka porfogó csecsebecsékkel, éppenséggel nem a legelőkelőbb. Ami a nagy német költészetben fél századdal korábban izgató esemény, egy rendkívüli kultúra eredménye, most leszáll a tömeghez, elsilányodik, elveszti férfias jellegét, édeskéssé, sirékonnyá lágyul. A tömeg mohó, de nem irtalmas: Goethe és Heine verseinek hatására megkedveli és befogadja a naptár-költészetet, Caspar David Friedrich borzongató tájképei helyett Schnerr von Carlosfeld kobaltkéek egén mereng, s dalait már nem Schubert muzsikájára énekli.

Storm az izlésnek és az igénynek ezen az elsőkélyesedésén szinte egymaga vezeti tovább a romantika hagyományait. Egyénisége biedermeieres, elérzékenyült, de van benne mindig annyi démoni, ami kiemeli patriarkális hajlamaiból. Elbeszéléseiben a végzet és a pusztulás zárja le érzékeny hőseinek sorsát, semmi érzéke a humorhoz és a lágysághoz. Nagy barátja, Gottfried Keller, a mord agglegény, tele van regényes bájjal, anyagi humorral, másik barátja és pályatársa, az orosz Turgenyev világias hajlamokkal, — Storm, aki a legzártabb családi életet élte és legszigorúbban hódolt patriarkális életmódjának, sokkal kegyetlenebb, hitetlenebb, végzethívőbb mindkettőjüknél. Életének külsőséges bőségében és kényelmességében van valami riasztó, valami baljós, boldogságát észrevétlenül szövi át egy zord reménytelenség. Azok, akik akkora szenvedélyességgel és kizárólagossággal élik családi életüket és hódolnak a négy otthon-fal intimitásának, mint Storm, csak azok értik meg, hogy a derűs és nyugodt Storm voltaképpen rab volt s rabságából — épp azért, mert életének kereteit képtelen volt feladni, — csak a pusztulásba, az enyészetbe talált szabadulást. Az idill, bármilyen rózsalugas övezza is, voltaképpen tragikus, mert lezárt, önmagában feloldott. Egy eszményi pillanatban életképpé merevedett, s attól fogva a valóságos élet már idegen, csak az emlékek kísértetjárása. Ha ebből az „idilli” szögből figyeljük mindazt, amit korábban Storm lírájának emlék-voltáról mondtunk, meg tudjuk érteni, miért párolja élményeit emlékekből. Él a husumi négy fal között, de élete minden perce fordított anakronizmus: élete a tegnap, az a pillanat, amikor az idill megszű-

letett. Innen kerül verseibe és elbeszéléseibe a pusztulás babonás hangulata, valami abból, hogy a szép élet, — a szép élet, amelyet most élünk, — csak álarc, menekülés, mindaz, ami szép és igaz, odaát van, a hátunk mögött.

A túlságosan élményszerű, frissen töről lemetszett költészet hajlandó legjobban a hervadásra. Storm kortársai ezt a frisséget utánozták, egyetlen helyzetdal ezer változatait írták, de a helyzettel együtt fakult el a vers is. Stormé időtlen maradt, az utána következő évtizedek idegrendszere éppúgy megtalálta bennük a múlhatatlanul időszerűt, mint kora, amely szerette és szívesen vette költészetének megtévesztő heinei epigonizmusát. Ma éppenséggel nem találjuk benne az epigont, a dal mestereként ismerjük el, — természetesebb, hajlékonyabb közvetlenségű „dalnok”-nak, mint magát Heinét. S ha az emlékekből táplálkozó magatartás, a tegnaptól átszűrődő napsütés arannyá ötvözi a verseit, egészen „korszerek”-ké teszi elbeszéléseit. Azokban is verseinek tegnapija él, közvetlen mesemondását az emlékezés hangja forrósitja át, tartja meg ébernek. Ahogy a „Der Schimmelreiter”-ben egyszerre négy különböző időben bonyolítja, hajszál-finomsággal és elképesztő logikával a titokzatos fehér lovas történetét, ahogy Hauke alakja egyszer valóságos hőse egy valóságos mesének, majd hirtelen az északi éjszaka mitikus babonájának lovagja, — az becsületére válna a modern regény úttörőinek, az idő és tér szétzilálóinak is. Csak Storm szemlélete közvetlenebb azokénál, módszere nem módszer, hanem véletlen, s ki tagadná, hogy minden regénymódszer a véletlen szülötte? Thomas Mann hívta fel először a figyelmet Storm elbeszéléseire, s közvetlen mesterének is őt nevezte meg. Elbeszélő-műve azonban nemcsak Thomas Mann művészetére hatott így, mint az első mélyen és vérből realista, átította a modern német elbeszélést, s nyomait Stehr, Hauptmann, Hesse művészetében is megtalálhatjuk.

S még egyet róla: ritka szerencsés egész életműve. A fiatal, a férfi és az aggastyán Storm páratlan egyöntetűséggel, állandóan ugyanazon a színvonalon alkotott. A színvonal itt nemcsak külső, hanem tartalmi is: az érzések hőfoka, az emlékezés tükrözése, a végzet-hit tiszta könyörtelensége az első remekben, az „Immen-see”-ben ugyanaz, mint a férfi-évek egyik legszebb alkotásában, a „Carsten Curator”-ban, vagy az élte utolsó esztendejében, a haláltól szinte ellopott napokban írt „Der Schimmelreiter”-ben. Búcsúzása tükörképe ifjúságának, csak épp a tükörkép öregedett, fáradtabb és szelídebb, merevebb és messzébbtekintő lett, hisz nem egy ifjú, hanem egy aggastyán képét veri már vissza.

Thurzó Gábor.

THEODOR STORM VERSEIBŐL

PUSZTAN

Hallik a léptem a réten át,
döngi a föld öle tompa zaját.

Ősz ül a tájon, tünt tavasza —
boldog idő is volt valaha?

Pára lebeg körül, ontja ködét;
pernye a fű s olyan árva az ág.

Mért vezetett ide hajdan a nyár!
Életem, édesem — messzire már!

A VÉG KEZDETE

Csak pont, alig hogy fájdalom,
érzés, de szinte ébredő se,
és mégis egyre közbeszól
és nem tudsz nyugton élni tőle.

Ha más előtt panaszlanád,
nem is tudod szavakba zárni,
mondod magadnak: „Semmiség”
és mégse tudsz már tőle válni.

Oly idegen lesz a világ,
reményed lassan messze száll el,
míg végre, végre megtudod,
hogy a halál nyila talált el.

ÚTTALANUL

Madárka zeng vidáman,
kisér az úton át;
merő seb ó a lábam,
madárka zeng vidáman
s én baktatok tovább.

Hová veszett az ének?
Lehullt az alkonyat;
homály takarja mélyen,
mindent befed sötéten —
ki hallja kínomat?

Csillag nem int az erdőn
az úttalan úton át;
csak a virág a lejtőn,
csak a virág az erdőn
nyit az éjben tovább.

MÉG EGYSZER

Még egyszer ím ölembe hull
a rőt, a rózsza szenvedély;
még egyszer, újra megbűvölt
bolondul im egy lány szem-éj;
szívem fölött egy ifjú szív
még egyszer itt dobog vadul;
fejem körül a június
még egyszer, újra lángragyúl.

TENGERPART

Sirály kering a parton,
kigyúl az alkonyat;
rőt fény ragyogja be távol
az iszapgátakat.

Surran a szürke szárny és
a víztükörrre csap;
a szigetek messze, ködben
mint álom inganak.

Fortyog a parti sár, forr
titkos hangjaival,
vándormadár sikolt fönn,
időtlen, ősi dal.

Borzong a szél, elalszik,
neszét se hallani;
megszólalnak helyette
a mélység hangjai.

VESZTETT KINCS

Szívemben drága sugalom
ring valamiről, mit szerettem;
hogy honnan támadt, nem tudom,
s hogy mi volt, azt is elfeledtem:
talán — egy nyári reggel és
- gyermeki szív: gyermeki bánat -
ültünk az erdőszéli fáknak
tövében együtt, kézbe kéz;
a szikla hús forrása csobbant,
dalos rigó röpült alá,
szívem szelíd ütemre dobbant
s mosolygott boldog, néma szád;
lomb árnya zöldelt a mohán —
Ha nem takarná messzeség rég,
ha egyszer újra visszatérnék,
ki tudja! — Ott lenném talán.

Rónay György fordításai.

PASSUTH LÁSZLÓ:

ACUNHA ÖRGRÓF CSODÁLATOS TÖRTÉNETE

I.

Az erősödő mistral-szélben megborzongtak a lilimos lobogók. Hajnal felé fehér köd ereszkedett le a marseillei kikötőre, az őrtornyok tetején vigyázók előtt egybefolyt az egész látóhatár. Dél felé lehetett, amikor lassan felszakadt a pára s az első ór megadhatta a jelt, a többiek szeme is számolt: a tenger szegélyén tizenöt... húsz... ötven fehér pont libeg valahol. Egy óra múlva a hideg és tiszta napsütésben a partonállók is láthatták a hatalmas karéjba rendeződött gályák sokaságát, árborekosarukban lófarkok és félhold s a török sípok, dobok zagyva, keleti zenéjét már ideverte a szél.

A molo közepén bíbor dízsátor állt, közepén terjedelmes karosszékkal: jelképezte a legkeresztényibb királyt. Személyét a szőke, fiatal François de Bourbon, Enghien hercege képviselte, aki csipkés kendőjét tépegetve izgatottan várt arra a pillanatra, amikor felséges bátyja nevében köszönheti a francia liga legújabb keleti szövetségét. Míg a tengeri emberek számolgatták, a növő vitorlák hosszából a gályák sebességét s eszerint rendezték el a fogadásra készülő udvari népet, a sátorban halkan megszólalt a *connétable* hangja:

— Tours és Poitiers óta hét századon át elkerülték Frankhont a hitetlenek...

A választ elnyelte az üdvözlő lövések dörgése, innen és túl száz fehér csipkefelhő szakadt fel, megmozdult a reggel óta változatlan kép, a páncélokra ráborították a csipkéket, az asszonyok bársonyán megtört a napsütés. Hosszú, vékony ezüsttrombitákkal felsorakoztak az udvari zenészek, közöttük megindult a karcsú, szőke herceg a hajóhidon.

A Capitana fedélzetéről szürke vércse-szempár fordult rá a ragyogó, partmenti sokaságra. Majdnem nyolc évtizede annak, hogy a lesbosi parasztfiúcska felkéredzkedett egy kalózhajóra. Lehet, valaha, otthon más nyelven ébresztette anyja, lehet, hogy megkeresztelték, de ma Kheyr-ed-din a neve, vörös szakállá miatt Barbarossának csúfolták, személyében Algir szultánja s a török flotta első tengernagya. A vén ember előlépett, amikor megérkeztek a vendégek s száraz, eres kezével magához ölelte Enghien herceget. A tolmácsok ajkáról lazakötésű szócifrák osontak elő, a keleti nagyúr szeme elkalandozott, látta mint terítik ki díszbeöltözött csatlósok a francia király ajándékait. A tolmácsra alig figyelt, a tengeri emberek sok nép beszédét értik s szavukat, a titokzatos *lingua francát* minden hajós beszéli az Aranyszarvtól Herkules Oszlopaiig.

Az ünnepi lakoma késő estébe húzódott, az alkonyi imát már részeg fővel mormolták az udvari emberek... vajjon hallotta-e valaki, hogy lent, a Capitana mélységeiben a harangszóra elindult

a szomorú kórus, keresztény kikötőbe érkező keresztény rabok esti éneke? Barbarossa felállt az asztaltól, viharlámpát vett kezébe, görnyedt alakja még mindig biztos lépésekkel indult el a lépcsőn, mely a rabevezősökhöz vezet. Szeme átütött a sötétségen, biztosan tájékozódott a homálybavesző padsorok között. Hónapok óta ugyanazokkal az evezősökkel cirkált végig a Földközi tengeren. A rab, akit keresett, a hetedik pad szélén ült, kinyújtott lábbal, álom és ébrenlét közén. A hajdani drága köntös foszlányokban lógott róla, gondozatlan szakáll mögül kivillantak a finom, előkelő vonások, az ajak könnyed ráncra, mely egyszerre mély lesz, amint felnyílik a szem s elkapja a közeledő lámpa sugarát. Kheyr-ed-din fölőljehajolt:

— Min gondolkoztál, Señor?

Tengeri népek kevertnyelvét beszélte, a rab választékos kasztíliai szóval felelt:

— Vajjon megismert volna-e François, ha keresztényi irgalma úgy kívánja, hogy meglátogassa a gályarabokat...

— Ismerted?

— Toledóban kopját cseréltünk egyszer...

— Nagy úr lehettél otthon, Acunha, miért nem váltatod ki magad?

— Nem terhelem az otthoniakat. Te nem bánsz rosszul az evezősökkel, enni adsz, ha van bőven a többieknek is, bort kapunk néha, ha zsákmányt szerzel. Legyőztél, elfogtad a hajómat Prevesánál. Nem váltatom ki arannyal magam.

— Asszony vagy gyerek nem vár haza?

— Fogadalmas lovag vagyok. Ha most elengednél, François tétetne rám bilincset. Királyaink háborúban állnak. Ne törődj velem, Barbarossa...

— Így mondd csak, a gúnynevemet?

— Ketten vagyunk az éjszakában, minek címezgessük egymást. A padtársam németalföldi, úgysem érti... Ne hidd, hogy nem hallottam rólad s a testvéredről, Urujról, még régen. Mióta a hajódon vagyok, mindent tudok, három hónapja, amikor betörtél Regióba... az újonnan idekerült evezőstársak mesélték, hogy Giulia Gonzaga egy szál ruhában szökött meg előled, gyorsabb lova volt, mint a tietek s csak a kormányzó asszonya... esett kezébe, utána lesed a váltságot... Tudom, ő is itt van a hajón, kihajol a kamrája ablakán, üzenni szokott a delfinekkal. Pár hete lehetett asszony, így mondják azok, akik Regióból kerültek ide, hozzánk. Hiába lettél szultán, hiába tettek meg tengernagnak, kalóz maradsz, Barbarossa... A te csillagod pályáját ki tudná kiszámítani...?

— Acunha örgróf, mit tennél, ha elengednélek?

— Csodákat csak az Úr szentjei művelnek. Mi ketten közönséges, bűnös lelkek vagyunk. Miért engednél el váltság nélkül?

— Szeretnék veled békét kötni.

— Erősebb vagyok nálad, uram. Ha nem kellenek a feltételeid, megmaradok rabodnak. Legföljebb megölethetsz. Én diktálok.

— Hogyan kezdenéd a kontraktust?

— Kheyr-ed-din, a Próféta nagydmirálisa s Algír ura frigyet köt a vezérhajó hetedik padjának első evezősével...

— Ma te lennél Szicília alkirálya, ha nem fogjuk el hajódat Prevesánál?

— Lehet, uram, de látod, Toledo messze van, senki sem is-

merheti királya szándékát... te sem, Barbarossa. Rab vagyok s üres Palermóban az alkirályi palota.

— Harc közben gyúlt ki hajód. Minden tengeri ember tudja, hogy ilyenkor nincs segítség. Pörkölten, sebesülten hurkoltak össze a gályád égő fedélzetén.

— Mit változtat mindez sorsomon?

— Félek tőled. Ha becsapnak az evezők a vízbe, arra kell gondolnom, hogy te most ismered az irányt, kiszámítod a sebeséget, kémkedsz terveim után. A hajó gyomrában tanulsz tőlem navigálni... megtanulod azt, amire az öreg Doria nem jött rá, pedig évtizedek óta kerget a Földközi tengeren. Láncon vagy s röp-tében kapod el a kenyeret, de veszedelmesebb vagy, mint Doria. Befészkelted magad a hajómba, kilested a titkaimat. Egy nap valaki elhozza a váltságdíjad, elmész, mindent megtudsz rólam.

— Miért nem öletsz meg?

— Ezen az éjelen értünk a válaszüthoz. Békét kötünk, vagy megöletlek?

— Mit kívánsz?

— Ha kiszabadulsz, Sziciliába küldenek. Hercegek és biborosok után férfit kérnek a palermóiak. Figyelj ide, Acunha: míg te ülsz abban a városban, melyet Ased-ben-Forad hét évszázaddal ezelőtt a Próféta kedves virágoskertjének, Bulirmának nevezett — a sziget partját nem fogja háborítani berber, vagy szaracén hajó. Az én szavamát egyformán hallják Kairóban és Ceutában. Ha kiáltok, elsápad az oráni helytartó s sejkek hozzák az ajándékokat a Sinai félszigetről. Míg te vagy alkirály Sziciliában, sem házad, sem földed, sem asszonyod nem lesz préda.

— Mit akarsz cserébe?

— Nemrég multál harminc éves. Én nyolcvanon túl vagyok. Az angyal kezében ott van a kürt, minden pillanatban szájához emelheti. A hajóimat megtartják a kapitányok, Algír a fiamé, Hasszáné marad. Ó nem jön velem a tengerre, szívesebben marad rózsafái között. Királyod hajói egyszer már szétszóródtak a matifoux-i fokon. Lehet, hogy megint összeverődnek s megindulnak Afrika északi partja felé.

— Azt kívánnád, hogy eláruljam?

— Nem szóltam erről. De látod, Sztambulban gyorsan fonják a selyemzsinórt s a görög orvosok pora eljut Algírba is. Ha meghalok, ne támadd meg Hasszánt s ha üldözi a Próféta szeszélye, kigyúl a föld a talpa alatt— adsz neki jó szót, darab kenyeret s egy szőnyegét, hogy leboruljon, ha imádkozik.

— Láncon vagyok s te a világ dicsőségéről beszélsz, Barbarossa...

— Eloldatlak...

— Nem várhatsz hajnalig?

— Most kössük meg a békét. Magamhoz nem vihetlek, odafektették a részeg francia urakat. Ha bemegyünk a régiói asszonyhoz, senki sem veszi észre... Neked hajnal előtt el kell menned a hajóról, hogy ne találjanak rád a franciák... Ne félj, az az aszszony sohasem alszik éjjel, nem keltheted fel.

A méses égett a szűk kajütben, két ágból összekötözött kereszt alatt. Háttal állt a szőnyegajtónak, arccal a végtelen tenger felé. Talán nem is hallotta, amikor fellebbent a bejáratnál a függöny s Barbarossa mögött jött egy koldusszegény, görnyedt, rongyosruhájú gályarab. A nagyúr köszönés helyett csak intett

feléje „maradhatsz”, Acunha kapkodott régi udvari köszönő-szók, elfelejtett üdvözlések emléke után. Az asszony felrezzent. Puha és világos volt tekintete, egyetlen ruháját viselte, amiben elfogták a martalócok. Magas volt, magasabb az aggastyánnál s annál is, akinek háta nem egyenesedhetett ki a gályapadon. Eddig csak kezét ismerte, amint átnyúlik a hajó korlátján s morzsákat szór a delfinek útjába... most arcát is látja, amint megáll előtte, riadtan, kérdően keresi szemét. A két férfi asztalhoz ült, spanyolul beszéltek, hogy az asszony ne érthesse meg a kontraktus szavát. Valaki lebotorkált a lépcsőn: Szinán volt, a hajó parancsnoka. Csak annyit mondott, hogy felállt az asztaltól Enghien hercege, távozni akar.

Barbarossa kiment, ketten maradtak. Az asszony szeme újra, fürkészőn, végigkutatatta Acunhát s megakadt a keshedt aranyzsinóron, a fogadalmas lovagok jelén.

— Érti-e kegyelmed a mi szavunkat?

— Madonna, parancsoljon velem.

— Úgy értem, kegyelmedet el fogja engedni az öreg sátán. Ha hiszi Krisztust s azt, hogy mi, keresztények, testvérek vagyunk: segítsen rajtam... Amikor kiszálltak Regióban, hogy elfogják Giulia Gonzagát, az uram védelmezte, megölték... engem elragadtak. Nem jön hazulról üzenet... innen a hajó visszafordul Afrikába. Könyörgök, uram, segítsen rajtam...

Valahol messze, szürke csík szalad fel a tenger szélére. Hajnalodik. A szűk folyosón felhangzanak Barbarossa csoszogó lépései. Az asszony visszament az ablaknyíláshoz.

— Elmentek a franciák, felmehetünk az én szobámba.

A szőnyegajtó leereszkedett a távozók után.

II.

Amikor elfoglalta a palermói rezidenciát, arra gondolt, hogy gyorsan ég itt a királyok gyertyája. Mióta Szicília rendjei hódoltak előtte, alig volt nyugodt napja, vagy éjszakája... A gyorsan égő gyertyára gondolt, így hajszolta magát, hogy megismerje szigetbirodalmát. Feljutott a hegyek közé, ahol még elrejtőzik egy-két mórhitű arab falu. Egy völgykatlanban kékszemű, szőke óriásokat talált, akik megőrizték normann ősatyáik nyomát. Syracuse körül görögül beszéltek a parasztok, úgy, mint egykor a meszes, sziklavavájt börtönökben sínylődő athéni harcosok. Állt azon a partszegélyen, ahol Szent Pál hajója kikötött. Nyugatabbra lovagolt, homokbasüllyedő oszlopok állták útját, az ősi, pogány templom még állt a lábán, nem tudta leverni az idő. Egy helyen szétvette-tett egy kerekvonalú, furcsa dombot. Távoli világokban élt, kerekfejű ősök nyugalma zavarta. Idegenformájú koponyáik mögött kereste őseit az alkirály.

Gyerekkorára, Estramadurára gondolt. Minden megtelik hősi indulatokkal, a kasztíliai urak kardot fennek, vagy lovagregényt lapoznak, a fiú azt mondja egy reggel: hajóról álmodtam, mely elindul az Újvilág felé s másnap elindul, senki sem tudja, merrefelé... Milyen más itt Sziciliában, tarka kendőkbe burkolt férfiak bóbiskolnak a számárháton, ház ház ellen esküszik, csak a babonákat tisztelik, s trágár szóval illetik a Madonna legszentebb nevét.

Amikor először ment keresztül fővárosa sikátorain, úgy, hogy kiszállt hintójából s nekivágott a házrengetegnek: elijedt tőle. A házak százév óta nem kaptak napfényt, tizenöt emberöltő piszka

és szennyje rakódott le az utcaközökön. Egykori társa a hetedik padról, az eretnek flamandus építőmester jött kíséretében s másnap már kifeszítették a mérőléceket a lombard kőművesek. A csákány belevágott a piszoktól fekete falba. Az ősi Panormus feljajdult, amikor az időtlen szenny világába belecsapott az első éles, tavaszi napsugár. Az igaz hit latin keresztjét tervezte, ezt vágatta be a sikátorok közé: a kereszt hosszabbik szárnya a kikötőtől a palotáig érjen, végig az úton arccal felé forduljanak a főúri házak, széles, tagozott homlokzattal, *puttók* okádják a friss vizeket.

Napfénynél minden derűs volt, pálmák integettek, tér képződött a királyi kastély körül. De mihelyt leesett az este, megjelentek az „El Khaszer” régi kísértetei. Hanyattfekve nézte, mint kúsznak végig szobája mennyezeténél a kufita-betűk, nem festette be senki az arabeszkeket... A normannok megtölték mozaikkal, Guiscard Róbert öccse alhatott ebben a szobában s talán innen nézte a sváb király is, a gonosz Henrik, mint botorkál a megvakított Roger a kapun túl, mint nyújtja ki a nagy királyok ivadéka kámzsájából alamizsnáért reszkető kezét.

Hallja a kertből az énekes szavát. Minden lélekzetvételnél megakad, egybecsendül, nászra ölelkezik. Új nyelv, az utca nyelve, melyet felszedett s aranyos kalitkába zárt Frigyes császár. Az Imperátor áll a palota erkélyén, nézi népét, ő maga latin ősök pórnyelvén énekel... Frigyes... mostanában vele beszélget, amikor kerüli az álom s előrehajlik karosszékeiben, úgy, ahogy megszokta az evezőspadon. Álmaiban jelenik meg a császár: kék szeme van, szőke, tömött szakáll keríti arcát, vértelen, keskeny ajka megrándul, ha hozzáhajol.

Látni akarta. Egy év telt bele, míg meggyőzte a babonásokat. A székesegyház oszlopféjéről olvasta a sekrestyés a különös, arab írást: „Istenem, te teremtetted a napot, mely eljő mindig az éjszaka után. A te dicsőségedet szolgálják a hold és a csillagok, a Te parancsolatod szerint. Vajjon nem tied-e minden dicsőség és minden hatalom? Mindezekért dicsértessél te Örökkévaló, aki ott állsz a századok felett...” Az oldalkápolnában állt a porfirszarkofág. *Hic regi corona datur*. Itt tették Frigyes fejére Szicília koronáját s ide hozták a zokogó familiárisok vissza Apuliából. Nem lehet ellentállni a vágynak: látnia kell a halott császárt.

Palermo roskatag érseke felemelte jobbkezének két ujját. A papok felvették a félgyász lila köntösét s így állták körül, amikor felnyitották a porfír koporsó tetejét. Az Imperátor ott feküdt aranszájú köntösében, egy negyed évezred óta háborítatlanul. Az alba fehérén végigszaladtak az aranybetűk. „Nem volt alázatos gyermeke soha az Anyaszentegyháznak”, suttozta a messinai érsek, aki eljött az aktusra. Az alkirály szembenézett a fakó, különös koponyával, melyet megszikasztott az idő s kicsire pácolt a balzsam, míg a test hosszú, szikár, egyenes maradt. Keze végigsiklott az ezüstpárnán, melyen a császár aransarukba öltöztetett lába pihent. A trónköpeny lehámlott darabjáról kezébe vett egy tenyéryirevalót: az egykori hímező még szaracén írással dicsérte az Urat. Ezt az emléket megőrizte, míg a halottra ráborították a koporsó födelét.

III.

Letértek a Mondello felé vezető útról. Piniák száraz feje integetett a szélben s apró kunyhók előtt szamarak legeltek. Az erdő

rendje mutatta, hogy erre valamikor vadaskertek terültek el, az erdő megszólal, fácánkakas keresi párját. Mintha végtelen meszeségben lenne a város, ahogy végiglovagolnak az avaroson. Acunha alkirály, a flamand mester s San Giovanni ifjú őrgrófja. A legfiatalabbik talál rá az útra, az erdő ritkul, cserjésbe vezet, majd eltölpül s a kibukkanó lovasok előtt hatalmas, magános épület áll, mintha valami gigászi kőműves gyúrta volna ki az agyagból. Gaz s bozót nőtte körül, kerítésnek nyoma sem volt, kaktuszok örködtek köröskörül, a vakolat lepergett róla s a könnyen égetett arab téglák szétmálottak az első csákányütésre.

— Ez a *Zisa*. Látja, kegyelmességed, a hagyomány azt tartja, hogy a palermói emirek itt szerették először asszonyukat. Ez volt nászpalotájuk... Ma már talán száz éve, hogy nem érvényesítette senki a korona jogát. Messze van a várostól s sokba kerülne a fenntartása...

Az építőmester a bejáratot kereste.

— Nem fél, *messire*, a rontástól?

— Az alkirály tudja, hogy én újhitű vagyok. Toledóban bizonyosan reámtenné kezét a szent Inquisitio... Nem félek a babonáktól. Valaha királyok s szultánok éltek ebben a palotában, ma szétesik, amikor akarom. Sic fata volunt. Engedelmmükkel itt most én vezetek.

— Rendbe lehet-e még hozni a bagolytanyát?

— Kegyelmességed láthatja, hogy a szerkezetben nincs hiba. Tiszta elmével rajzolták meg az építők. Lám, ezt a konstrukciót nem tudták sohasem utánozni a kasztíliaiak.

— A kő legyen engedelmes. Mi, spanyolok, nem leszünk sohasem az anyag rabszolgái. Sem ember, sem zúzott kő nem állhatja utamat. Törjön előre, Messer Meulen.

Fekete folyosóra érnek, titokzatos résen szalad be tenyérszűnyeg napfény. Valahol elszűkül a járat, hajladozik a folyosó. A falon végigcsurog az eső. Lassan tágulni kezd a járat, hajlásában oszlopok bordái sejtetik a szerkezet kőbeálmodott anatómiáját. Pillérnyalábok emelkednek ki és süllyednek vissza, mintha hullámoznék a fal. Az ívek sokasodnak, kézzel-kézre adják a látogatót. Cseppnyi térre, udvarba érnek. A kő könnyet ereszt, az oszlopok tetején szeszélyesen lógnak a cseppkövek, mintha földalatti barlangban járnánk, stalactit-világ csodái között.

Mindezt emberkéz alkotta, mely valaha elindította a szökőkút vizét, az oroszlánfeje körül asszonyok táncolhattak a napsütésben. A falakon idők krónikája. Falbaágyazott fáklyatartó szeszélyesen kovácsolt mór vasa. A pincelejárónál egyszerű, normann kereszt. Lepedőnyi vérfolt, már egészen halványan, mellette a falon pörkölés nyoma. A Szicíliai Vecsernye estéjén mulattak itt utoljára a francia urak. Lassan alkonyodik. A *Zisa*-kastély vérbarna torzója lassan elmerül az árnyékok közé. Holnap majd felferik a csendet a lombard kőművesek.

*

Az újjászületett *Zisa*-kastély bejáratánál az alkirály fogadta vendégeit. A hintók sora kikanyarodott arra az útra, melyet évtizedek óta csak vadászok használtak s a legöregebb nemes sem emlékezett arra, hogy valaha ez lett volna a nyári rezidencia. Mór ívek, áttört arabeszk-csipkék alatt vonultak az udvarra, a felcsapódó görögtűz fénye elrejtette a zenészeket. Az udvar mozaik-

kövein tánc kezdődött s félezer esztendő után újból halk, szerelmes sikolyok töltötték meg az éjszakát. Sziciliai este. Egy öreg dáma keresi unokáját, aki eltűnt a zizegő papirus cserjék között. Az oroszlán-kútnál színeket vált a víz, különös, sárga fényt vet egy magas, fekete fátyolos dáma arcára, aki San Giovanni urának karján tűnik fel. Szava, ékszere, mozgása idegen, csak az alkirály fogadja hódolattal s végigvezeti a vendégek között. Az őrség két tisztje, aki valaha Regióban szolgált, meglepetten néz az idegen után.

Acunha megint egyedül van, tág kör képződik körülötte. E pillanatban talán már mindenki tudja, hogy az ünnepséget egyedül ő miatta, ennek az idegen asszonynak kedvéért rendezte. Fogadalmas lovag, ő maga nem táncol, csak nézi a figurák vonulását, a hajladozó csipkefátylak ritmusát, nézi a hosszú, fehér kezét, amint kinyúlik a sötét köntösüjből, nem változott azóta, gondolja, hogy a delfineknek szórta Barbarossa penészes kenyerét. Tekintete lovaggyűrűjére esik. Nem tehetett egyebet érte, mint alkudott Szinánnal, aki Kheyr-ed-din halála után drágára tartotta a vezérhajó fogoly asszonyát. Sajátjából fizette a váltságdíjat s egy kis halászhajó hozta vissza, néhány nappal ezelőtt az afrikai partokról.

Messze vannak egymástól. Ő körülötte kör képződik, az asszony a terecske másik sarkába vonul, San Giovannival beszél. Hangja, mindkettőjük hangja szeszélyesen cikázva tör utat egyik-től a másikig. Így lesz éjjél, amikor a nápolyi rakétások szörni kezdik szikraesőjüket, fények s árnyékok váltakozó közjátékában elsötétedik a terecske, a magas fátyolos dáma eltűnik. Nem halloitta senki a hintó zörgését, nem látta senki a csatlós lámpáját. Ki tudja, nem nyílt-e meg valahol a fal s nem tűnt-e ott el a Zisakastély különös vendégasszonya?

Nyugtalanító hírek voltak, amelyeket Afrikából kapott. Barbarossa meghalt, lázadni készülnek a tengerparti törzsfők, akiket évtizedek óta féken tartott az öreg kalóz keze. Most szerelik a hajókat, alkalmas szélre várnak, üresek a háremek s ideje lenne már, hogy Hasszán megossa velük az összeharácsolt kincseket. Halászhajók indulnak el az éjszakában, viszik az alkirály riasztó üzenetét. A tengermenti őrtornyok tetejéről vigyázzák a tengert, mintha valami súlyos, végzetes veszedelem leselkednék. A városok, melyek megszokták már az új alkirály boldog békéjét, most riadtan készülnek rosszabb évszakokra. Agrigentum mellett, a régi templomok között mór saruk nyomát lelték meg egy hajnalon a pásztorok.

Acunha a Zisába zárkózott, a palermói palota most üresen várja urát. A régi kastélyt mérföldes vadaskert veszi körül, bejáratánál kintreked a nagyvilág. Az őrtállók s a környékbeliek két ló dobogását hallják az erdőbeszaladó ösvényeken. Az egyik ló járása szelidebb, puhább.

*

A Conca d'Oro bejáratához hatalmas gálya érkezik. A kikötő lobogódíszát vesz magára, mihelyt megpillantják árbocán Szent János lovagjainak vörös keresztet zászlóját. A *Religio* hajója a nagymester jelével érkezik, követe, Melchior de Robes lovag még aznap délben felkeresi az alkirályt. A délután estébe fordul, világosak a kancellária ablakai, üzenetvivők, lovaslegények indulnak el, a langyos estében híreket lesnek a palermóiak.

Melchior lovag beszél:

— Testvérem, kegyelmességed is tudja, hogy a berber partokon teljesen felborult a rend. Mióta Kheyred-din megtért hamis Prófétájához, nem lehet bízni a régi kötésekben. Hasszánt csak az ulemák kegyelete ültette apja székébe, rövidesen menekülnie kell: az algiriak mindenkit gyűlölnék, aki nem született ott, az ő piszkos szurdokaik között. Hasszán perzsa versekre keres rimet, rózsafát olt, nem az ő emberük.

— Hasszán üzenetét vettem. Titokban s álruhában elhagyta a várat. Szicília felé tart a hajó, melyre felvitte drágaságait.

— Barbarossa fékezte őket, de most felszabadultak, mint a démonok. A sztambuliaknak segíteniök kell, nehogy magukravegyék a gyávaság gyanúját. Barbáriában megállt az élet, mondják s most már az Öreget okolják mindenért... nyíltan beszélnek, hogy Barbarossa kegyelmességeddel kontraktust kötött. A tűzesóva felszökött a Khasba tetejére, nem lehet többé megállítani.

— Mi lenne a céljuk?

— Malta. Ha beveszik, innen már csak egy ugrás Szicília. Kegyelmességed két békés esztendőt szerzett nekünk. Erősíthettük bástyáinkat, szaporíthattuk a tűzszerszámokat. Erősebbek lettünk kicsiségünkben, mint egykor Cipruson, vagy első emigrációnkban, Rhodos szigetén. Most visszafizetjük Sziciliának a kölcsönt. Ha Malta elesik, a Sziget is elesik. A Religio ma nemcsak hát gálya s néhány száz fogadalmas testvér, hanem talán Krisztus egész földi világa, melyet elnyel, ha elveszünk, a fekete áradat.

— Melchior testvér, utoljára beszélek kegyelmeddel, mint Szicília personalisa. Úgy veszem szavát, mint nagymesterem hívását s eszerint tettem meg intézkedéseimet. Üzenetemet elvitték Toldóba. Kértem a királyt, nézze át még egyszer sáfárkodásaim jegyzékét s engedjen el kegyelemben, hogy visszatérhessek Szent János lovagjai közé.

— Miért tenné le kegyelmességed stallumát, melyet rendünk diszeként visel?

— Gályapadról kerültem ide. Ketten ültünk a padon, a lánc másik végén egy eretnek, de istenfélő hollandus evezett. Így váltottam szót Barbarossával. Míg ő élt, vigyáztam Sziciliára. Mindezt tudta a király. Ezért magasztalta fel személyemet s ezért tudtam megtartani a békét. Hasszán utódját, Hamidot nem köti semmi, az erő, amit ellene vehetek, csekély. Kegyelmed szívem szerint beszélt. Ha Malta elvész, Krisztus népére rossz napok jönnek.

— Végleges határozata ez kegyelmességednek?

— A gyermek fecsegését rég felitta az idő... éppúgy, mint a szerelmes ifjú szavát...

— Beszélnek arról, hogy kegyelmességed újjáépíttette a normann királyok kastélyát?

— A Nagymester ítélni fog tévelygéseim és gyarlóságaim felett. Ma még én vagyok itt az alkirály s úgy búcsúozom azoktól, akiket szeretek, ahogy akarok.

— Bocsásson meg testvérem, mindnyájan egyforma bűnösök vagyunk...

— A kápolnában belepi a falakat a tömjén füstje, nem mondhatja senki, hogy istentelenek hajléka lett a várkastély. Egy napra kérem kegyelmességedet, pihenje ki fáradságait. A Zisában van egy asszony, holnap attól búcsúozom. Estére itt leszek s elrendezem világi dolgaimat. Megtisztel testvérem, ha mindezekről tanúságot tesz.

A bencések priorja érkezett. A nép utat nyit a palota előtt s híreket vár. Háború lesz-e, talán össze akarják hívni a rendeket... lehet, hogy házasodni kíván az alkirály, talán Toledóból érkezett hírvívó s új urat kap megint az El Khaszer?

A nagyasztal mellett ülnek, mely, úgy mondják, még Frigyes császár idejéből maradt meg. Amikor búcsúzik valaki, ilyen kis, világi semmiségekre is ügyel. San Giovanni mellett Melchior de Robes áll parádés köntösében, a prior messze húzódik az eretnek flamandtól. Acunha hangját hallják. Magas, zengő, tiszta férfihang. Leteszi alkirályi méltóságát, ám mindaddig, míg megjő a felség új parancsa — a főhatalom San Giovanni kezében marad.

— Atyám, minden világi javamat testálni kívánnám. Máltára csak vitézi öltözetet viszek. Szegénységemet meg fogja bocsájtani a nagymester.

— Kegyelmességed rendelkezik...

— Zisa az enyém. Felmutatom a felség donációs levelét. Én tettem megint emberek szállásává, hogy csillogjon, ragyogjon régi fényessége szerint.

— Hírlík, valamikor démonok tanyája volt... Úgy mondják, néha hallani az Apocalypsis lovasait...

— Azok négyen vágatnak. Mi csak ketten lovagoltunk. Világi javaink felett hagyakozunk, atyámnak még várnia kell, míg kiróhatja a pentenciát. Én úgy kívánnám, hogy a kastély minden tartozékával együtt szálljon rá San Giovanni örgrófjára... Ám lenne egy kikötésem, szeretném, ha ebben segítene atyám.

— Szent Benedek fiai nem először írnak testamentumot.

— Irja főtisztelendőséged, hogy az adományozó megtévedett, bűnös lélek, akinek, ha el is kerüli a gyehennát, mindig lészen bőven mit vezekelnie. Vétessek írásba, hogy attól a naptól kezdve, mikoron megjő halálomnak híre, barátom San Giovanni, majd ivadékai s ivadékának késő ivadékai, míg nemzetségének magva nem szakad — mondasson naponta szentmisét esendő lelkem üdvéért a Benedekrend templománál. Ha megszegné valaha valaki e kondíciót, avagy családjának kiégne gyertyája — szálljon rá a Zisa magára a kolostorra. Mindezeknek okából a Zisa részükről el nem adható, hypotheecába nem vehető... Így szól végső akaratom.

Hosszú ideig csend volt. A prior lúdtolla nekikanyarodott a pergamennek. Míg a szolgák nagy ezüsttálcaikon behozták s kivitték a hideg sülteket — hosszú-hosszú oszlopokon kergette egymást az egyházi s világi juss. Mindnyájan értettek latinul, nyomon követték a prior szavát, amikor formábaöntve felolvasta a terjedelmes szöveget. Búcsúzik mindazoktól, akiket a vér köteléke folytán, férfiúi barátságból, vagy hívságos vágyakozásból szerettem... így kezdődött az első passzus. Acunha az erkélyajtóhoz ment. Nagy, homályos foltok váltak el az éjszakában, lent állhatatosan kitarított a várakozó tömeg. Így figyelte a papi-ember hangját, mely lassan elhalt a terem bolthajtásai között.

Melchior lovag odalépett az alkirályhoz, köpenye egyik szárnyával eltakarta a vállát.

— Kegyelmességed e perctől fogva a miénk...

Minden megtelt az égő viasz szagával. Egymásután vonták le ujjukról a gyűrűt, titokzatos állatok tülekedtek az anyag puha párnái között. Csak a flamand dagadt, bütykös ujjáról nem jött le a gyűrű, vagy talán szégyelte, hogy nincs benne címerpajzs. Ujjá-

val együtt nyomta rá a kontraktusra s a pörkölt bőr szaga végigterjengett a szobán. A prior arcán végigrebbent a mosoly:

— Égnek mégis az eretnekek...

Mintha csodálatos szertartás lenne, úgy vetette le Acunha a nehéz aranyláncot, az aranybrokát palástot, méltóságának külső jeleit. Egy székről felvette a fogadalmas lovagok egyszerű, fehér köpenyét. Mindenkit sorban ölelt. Utolsónak a flamand maradt. Előbb felemelte kezét, megtapogatta a veres heget, melyet az evezőspad lánca a csuklóján hagyott. Halk szóval mondta San Giovanninak:

— Viseld neki is gondját, hited szerint.

IV.

Zisa ura s úrasszonya várták a fogadószobában, hogy megérkezzék a prior. Az ólomkarikákon keresztül beszűrődött a napfény. Mindketten gyászolók, sápadtak voltak. Először a férfi kezdett beszélni:

— Atyám, Acunha kérése volt, hogy a Religio nagymestere hozzám juttassa el a hírt, ha megtér övéi közé. Jean de la Valette levelét tegnap hozta egy genuai hajó. Megírta, hogy Acunha fogadalmas testvérrre bízta Szent Elmo erődjének védelmét. Három hónapig tartott Malta ostroma, lélek nem suhanhatott el a szigetről, köröskörül százával tanyáztak az ottomán hajók s talán még az Archipelagoston is látták a felvillanó ágyúk tüzét. Mindezt azért mondom, mert bizonyítanom kell, hogy nem a mi hibánk a késedelem... Két teljes hónapja, hogy szegény barátomat derékon kapta két láncos golyó s nagymestere fogta le aznap szemét. Kérem atyámat, az első requiemet mondja el még ma a boldogult emléke felett.

— Feketével áthuzatom az oltárt...

— Jelöljön ki atyám helyet valamelyik kápolnában, hogy az idők végezetéig reggelről reggelre mindig fekete koporsó hirdesse barátom és jótévőm emlékezetét.

A nap betört az ablakon, különös, sárgás aureolát vetett rá az asszonyra, aki férje mellett az első padban térdreereszkedett. A templomhajó lassan megtelt s egymásután jöttek elő a népek, jó-részt öreg asszonyok s emberek, hogy néhány cseppnyi szenteltvizet hintsenek egykori kegyes alkirályuk emlékére, a felállított fekete koporsó előtt. A gyászmise végén a legtöbben eloszlottak. A fiatal lovag megérintette az asszony kezét. A fekete fátyol lehajlott a finom, sápadt arcra, így mentek a hintőjukhoz, mely a homálybavesző erdei úton visszavitte őket a Zisa-kastély felé...

V.

A villamosvezető lassított. A trópusi koraőszben megállt a hang a szürke, fájdalmas bérkaszárnnyák között. Keze kinyúlt a forgóablakon.

— Látja, ez a Castello Zisa!

Szomorú kertecske, túl a kertajtón, néhány napraforgó, aszott virág. Mögöttük hatalmas, furcsasídomú, barnálól épülettömeg, melyről szüntelen pereg a vakolat. Seholy sincs tábla, mely megmondaná merre vezet a műemlékhez az út? Kinyitom a kaput, této-vázok, bekopogok az első ablakon. A szoba mélyén megmozdul egy feketeruhás asszony, kulcsait megcsörrenti, kijön. Szemben

lakik az őr, mondja, ő szokta megmutatni a látnivalókat... ám gyásza van ma az őrnek, temetésre ment... Elköszönök, kimenek, de megállít a hangja. Ön idegen, messziről jött, azért, hogy a Zisát láthassa. Az én lakásomból is van bejárás, ha kedve tartja, megmutatom.

Idősebb hölgy, lehet, talán az őr kérte meg erre vagy régi árnyék, akit ittfeledtek azok, akik már rég elköltöztek. A ragyogó napsütés után nyirkos, ódon feketeségbe lépek, a homály szürke hályogként fogja le a tekintetet. A folyosó elhajlik, lejt, kiszélesedik, az asszony megy előttem, szőke haja néha a szellőzőablakok mentén aranyreliefet kap. Most le kell hajolni, majd kinyit egy kis ajtót, szembekerülök a nappal, azt hiszem, megvakulok. Idegen világba jutottam, talányos mór udvarra, talán az egyetlenre, mely az Alhambrán kívül még megmaradt. Oszlopok hajtják előre hagy-mafejüket, köröskörül ezüstbetűs kufitairás, arabeszkek futnak végig a falon, cseppkövek hangolják barlangszerűvé a képet, mintha könnyeket faragott volna ki márványból az idő. Az asszony, kegyes kalauzum, megsimogat egy lehajló kőfürtöt, hátrahúzódik, csendesen nézi a fénybeborult kis teret. Most látom arcát, ősz haj keretezi, bőre lágys és rózsás. Valaha szép lehetett. Egy percig zavartan állunk a napsütésben.

— Üljön le egy percre nálunk, a szobában!

A szem megszokja lassan a tárgyakat. Régi szegletek elevednek meg, az empire-bútorok merev szegletén végigtáncol a por. Nevem mondom. Az asszony elmosolyodik.

— Ön most San Giovanni őrgrófnőjénél van. E házban négyszáz esztendeje lakunk. A Zisa kastély a mienk.

Kint hallok az elinduló villamost. Minden valószínűtlen, fátyolos s az utas úgy érzi, különös világba került, a mesemondó beszédébe belefér a legenda szava. Donna Ifigenia kitekint a szomorú, ápolatlan kertre, melyet elhanyagol, széttapos a néhány itt-lakó, szegény rokon. Mintha ingadoznék, vajjon hogyan kapcsolja egybe vendégének a hajdani időket s mindazt, amit megláthat a vendég e prózai délután fényes napsütésében. Hangja elhalkul, fátyolos lesz, ahogy mondja, mintha maniákus kezdené el megint az ezerszer hallott különös mesét:

— Látja, barátom... minden csupa gond, özvegyasszony terhe, akinek mindezzel meg kell birkóznia... Látja, itt vannak mindenféle középkori terhek... Közöttük egy különös szolgálat... Hogy megértse azt, miért kell mindennap gyászmisét mondatnom a kolostorban a bencéseknel Acunha alkirály lelkeüdvéért, aki négyszáz esztendeje halálozott el... tudnia kell, hogy mindezt valaki egyszer testamentumba foglalta s úgy mondta, ha elmarad a mise-mondás, a Zisa s minden ingósága egyenest a kolostorra száll... Nem, nem mondom, hogy mindez éket vert közénk s a kolostor közé, de egyezkednünk kell mindenkor a barátokkal, a kegyeletnek taksája van s mi nem mehetünk más templomba, meg kell maradnunk a barátoknál...

— Maradt valami emléke az alkirálynak?

— A férjem, szegény, emlékezett még arra, hogy gyermekkorában látott egyszer egy fára festett, szomorú spanyol arcot. Azóta elkallódott, talán a padlásra került. Nem tudom, miféle ember lehetett, de sok bajt hagyott reánk a jámbor lélek, amikor nem engedte, hogy feledésbe menjen a neve...

— Ki tudna valamit mondani erről az alkirályról? Maradt-e

róla feljegyzés, maradt-e nyoma annak, hogyan lett az övé az arab emírek kastélya?

— A fiam az utolsó San Giovanni. Ha hazajön az irodából, estefelé... mindazt, ami megmaradt, megmutatja. De a legtöbb papírost szétrágták rég az egerek... De lehet, hogy ő tudja, ki volt ez az Acunha, hogyan jutott a kastélyhoz s miért mondják istentelennek, talán azért, mert ő nyitotta ki Frigyes császár koporsóját...

Este tovább kellett utaznom. Nem láthattam sohasem a titokzatos pergameneket s nem hallottam mást a legendából, csak anynyit, amennyit Donna Ifigenia mondott el egy koraőszi délutánon. Másol, könyvek közt kellett Acunha nyomát keresnem, akinek fáradt, irónikus arcát elsuhanni láttam egy szeszélyes cseppkőoszlop mögött. Mindez rég volt. Por s feledés szállt rá a könyvekre s a palermói délután emlékére, ma már senki sem tudná megmondani, mi igaz a Zisa kastély legendájából, melyet szeszélyes módon torzítottak el a századok?

Passuth László.

HEGEDÜS ZOLTÁN:

KESERŰ

Ereim tágak. Bőven öntözi
a vér tagjaimat.

Bőröm már sárgul. Keserűbb barna
szememben az öntudat.

Elnézlek hosszan. Annyira fáj most,
hogy az idő veled is játszik,
mert elmúlt már az, mi múlóba van,
elevennek is hiába látszik.

Majd feleszmélhetsz, s ijedten nézed,
mi hát ami megmarad?

Már árnyékunk is görbül, s eleven
csak egy régi szó, a szavad.

Hogy szóltál hozzám, és szóltam hozzád,
valamit adtunk száj a szájba, —
hogy hittem benned, és hittél bennem,
s ha nem lennél társam, az fájna.

Hogy veled vagyok és több vagyok így,
ennyi csupán a kapcsolat,
bőröm már sárgul s keserűbb barna
szememben az öntudat.

NAGY ANDRÁS:

MAGYAR SZÉPTEVÉS

A népiség imádatának és fajképelemzésnek korszakában sokféleképpen próbálják megállapítani, ki milyen fajhoz tartozik. Nem beszélve a vizsgálódás oly felületes módjairól, mint a névelemzés, — mely egyébként legtöbbször éppen azokat hagyja cserben, kik legjobban esküsznek rá — komolyabban értékelendők az ember-tani bizonyítékok, mint a koponyamérés, természetarány, szinkomplexum stb. Nem szándékom most avval foglalkozni, hogy a származás ezen vitathatatlanul bizonyító értékű perdöntőit mennyire óvakodnak figyelembe venni a fajképek politikai célú elemzői. Hiszen ha ezeket figyelembe vennék, talán a magyar volna az egyetlen fajkép Európában, melyben nem okozna végzetes zűrzavart ez, legfeljebb bizonyos számú áthasonulltal lenne szegényebb a néptest, de fajkép végül megmaradna. Legtöbb európai népnél a fajkép halálához vezetne a szigorúan vett elemzés, viszont a magyarságnak vannak olyan szigetei, ahol éppen semmi zavart nem okozna, mint például a székelyek. Mindegy, most nem erről kívánok beszélni, hanem a figyelmet felhívni arra, hogy a fajképhez tartozás bizonyítékai között a folklorisztikus elemek, (népművészet, ruházatkódás, zene stb.) — melyeknek a kutatók előtt ma is aranyértéke van — mélyebb forrásokból: *lélektani adottságokból táplálkoznak*. Úgy is mondhatnám ezt, hogy mindenki úgy zenél, úgy öltözködik, ahogy az idegrendszerébe, lelkivilágába szerkezetileg beépített fajiság meghatározza. Legkirívóbb bizonyítéka ennek a cigányok közismert előszeretete a tarka és kirívó színek iránt, vagy a skandináv népek zenéjének különbözősége a belcantótól. Nevet változtatni könnyű, egy-két évtized mulva senki sem emlékszik rá. Beütések révén a testi fajkép a felismerhetlenségig módosulhat és minthogy ennél mindig a nagy egész egyszerre jön számításba (az embert úgy tekintem, ahogy látom, nem is ismerem, de nem is győzöm belőle kielemezni testi mivoltának minden összetevőjét és azok eredetét) — előbb-utóbb elveszti bizonyító értékét, mert kielemezhetetlenné válik. Azon sajtárságok azonban, melyek lélektani adottságokban, lélek-szerkezeti jellegzetességekben gyökereznek, egyenkint és külön-külön, időben is megnyilatkoznak, tehát bizonyíthatnak akkor is, mikor a testi vonások már semmit sem mondanak vagy éppenséggel félrevezetnek. Vannak fajok, melyeknek a magántulajdon fogalma iránti érzéketlensége közismert. Ez adott pillanatban a legmegváltozottabb külső dacára is kiütközhetik az utódban.

Miért mondom el ezeket? Hogy kihangsúlyozzam: hogy a folklorisztikus jellegzetességeknek is csak azért van bizonyító értéke, mert *lélektani adottságokra mutatnak vissza*. Valaki azért muzsikál magyarosan (vigyázat! *Nem cigányosan!!*), mert *magyar a lelke, vagyis ma is az a szerkezete*, mely évezredekkel ezelőtt valahol Ázsiában azt a bizonyos pentatónikát zenévé énekelte. *Van tehát magyar lélek és van faji lelkiség*. Fajkép pedig csak akkor van, ha ez a faji lelkiség ép, beütések és keveredések révén át nem alakult. Nagyvárosaink és a magyar vidék között az eltagadhatatlan szakadék éppen avval magyarázható, hogy előbbi oly sok

beütésnek lett idők folyamán talaja, hogy magyar faji lelkiségét őrző családtörzse talán nincs is. Egyes magyar vidékek exotikus-sága viszont, kirívó tulajdonágai miatt a nagyvárosok által „simulékonyosság hiányának” nevezett merevsége pedig éppen a faji lelkiség épségével magyarázható, ahol az illető népesoport fajsága lelkivilágában oly egyöntetű, keményen kirajzolt, azonos tartalmú és szerkezetű, hogy alkalmazkodni nem képes, de nem is kíván, mert ennek a belső tájnak egyensúlya a környezettel oly befejezett, hogy bármennyire értehetetlen is ez a nyugtalan keveredettek számára, változást nem is igényel.

E hosszúra nyúlt bevezetés után rátérek arra, hogy a faji lelkiségnek vannak oly kirívó, figyelemre eddig kevésbé méltott vonásai, melyeknek alapján komoly gyanút foghatunk a hovátartozást és származást illetőleg. Önmagunk kifejezése, akár szóban, akár tettekben vagy művészi megnyilatkozásokban történik, bizonyos fokig megmutatja, mi vagyok. Amit magamról mondok, hazugság is lehet, vagy jóhiszemű öncsalás. Öltözködésemet nevelkedésem, környezetem, foglalkozásom, anyagi helyzetem egészen eltérítheti faji lelkiségemből származó ízlésem törvényeitől. Éppen így vagyok zenével, építkezéssel és minden egyébvel. Viszont vannak olyan megnyilatkozási területek, ahol önmagam kifejezésében az őszinteség — ez alatt lényemnek valóságghű kivetítését értem — nemcsak kötelező, hanem a dolog lényegénél fogva magától értődik.

Ilyen a nemiséggel összefüggő minden vonatkozás. „Én nem tudok szeretni másként, csak a magam törvénye szerint”, írja egyik magyar költő. A szerelem és az avval összefüggő dolgok ha nem is önismeretet, de legalábbis önmagával való leszámolást igényelnek. A szerelem nem sokáig tűri a hazugságot vagy az öncsalást, aki ezekre épít, hamar leszerepel. Ezért tartom a *faji lélek leghűbb és legpontosabb, és* — mert a szerelem megnyilatkozásai végül elég kevés ösformára zsugorodnak össze — *ugyanakkor a legállandóbb megnyilatkozásának a széptevés módját, eszközeit.* Nem kell külön mondanom, ez is csak egy a faji lélek számtalan megnyilatkozásai közül, de megérdemli külön tanulmányban foglalkozni vele, mert ennek nyomán legbiztosabban találok vissza a különböző hatásoktól mélyre temetett faji lélek szerkezetéig.

Mondd meg, hogyan udvarolsz és megmondom, hogy ki vagy. Helyesebben: mi vagy. Magyar vagy német, francia vagy angol. Balkáni vagy keletázsiai. Kell ezt külön bizonygatni? Hiszen többé kevésbé erről példáz még a közismert adoma is az elefánt-problémáról, melyet mindenki a lelkéhez legközelebb álló szemszögből mérleget.

Tetszeni ritkán lehet — ingyen. Jóllehet a szerelem, a tetszés ajándék annak a részéről, akitől kiindul, viszont kiérdemelni kívánt nyereség, annak, aki pályázik reá. Ebben gyökerezik a szerelem minden ösztönnél nagyobb ereje felfelé vagy lefelé vinni az embert aszerint, hogy milyen az a másik, kinek a tetszését kiérdemelni kívánja. *Jellemző most már a fajra az, hogy mivel akar tetszeni.* Nyilván avval, amit magában a legjobbnak tart, azt kívánja magából felszínre hozni, tökéletesíteni. Meg akarja magát mutatni, hogy látva-lássák. Ez is egy magyarázat arra, hogy valaki tökéletesedhetik a szerelemben mint ember, ha megvan benne a

tisztánlátásnak, az a csirája, mely képessé teszi őt megkülönböztetni a valódi jót a talmitól, és hogy korunk szerelme miért vitte annyira lefelé az embereket, elhomályosodván az erkölcsi jó fogalma a civilizációs termékek mögött. És ezért van, hogy az óanépeknél — viszonyaink között a falvak népénél — aránylag gyakoribb a szerelemben felemelkedés esete, mint városokban.

Eszmény kérdése ez és a nevelése is, mellékesen. Ha egy nemzedéket a hősi erények csodálatában nevelnek, természetes, hogy a tetszeni vágyó ifjú hősnek fogja magát mutatni ideálja előtt, sőt esetleg azzá is lesz. Diákgyerekeinkben még csorbitatlanul él a kor izléséhez szabott hősi ideál, csak később lesznek — ismét a korszak izlése szerint — kiábrándult világiak. Az első világháború után a leányeszmény a görli-flapper név alá álcázott titkos prostituált volt, mert így kívánta a minden frontot megjárt katona és annak a kornak a hőse: a sikereket arató valutasiber. *De ezen túl és ennél mélyebben van az a lélektani réteg, melyből az ősmegnyilatkozási formák táplálkoznak* annál a néprétegnél, melyhez sem a Nick Carter, sem a Színházi Élet nem jutott el. Nálunk leginkább a székelység világtól messze élő, zárt egységű tömegeinél.

Izlés dolga is, hogy ki mivel akar tetszeni, — és éppen ez az izlés tükrözi a fajiságot. Nézzük meg székely fajiságunk legjellegzetesebb kifejezőit. A művészi teljesítmény, a pszichoanalízis nem egészen oktalan állítása szerint, maga sem más, mint az exhibíció egy formája. Valaki tetszeni akar, nem egy bizonyos személynek, hanem tetsző akar lenni önmagában, önmagáért, és ezért kénytelen — belső kényszer nyomása alatt — kihozni magából olyan adottságokat, melyek lényé legmélyéről jönnek, így az örök embernek képei. „Irní annyi, mint ítélőszéket tartani magunk felett.” Nézzük székely íróinkat, mint a magyar fajiság Erdélyben kiteljesedett megtestesítőit. Keressük műveikben a jellegzetes vonásokat. *A humor és humorosságra törekvés uralkodik náluk.* Gondoljunk Tamási Abeljére vagy Nyirő halhatatlan alakjára: Uz Bencére. A humor több náluk, mint írói fogás. Kifejezője annak, ahogy a vérségileg is székely író látja a világot. Így látják alakjai, így beszélnek, így cselekszenek, de különösen — így teszik a szépet. Még ha bohóckodássá fajul is itt-ott, nyilván bizonyítja, hogy székely és magyar jellemvonás, hogy *ha tetszeni akar, mulatságos akar lenni.* Nekünk, magyaroknak ez annyira természetes, hogy nem is vesszük észre, mennyire nincs így másoknál. Vagy melyik irodalomban találunk humoristát, akinek művében világkép, alapszín a humor? Vagy melyik nép udvarol — humorizálva? Más népeknél a humor — gúnyolódás. Daumier fonákságokat ostoroz, Hogarth az emberi torzot rajzolja, Dickens ha békés is, mégis gúnyolódik. De ha tetszeni akar, távolról sem arra törekszik, hogy mulassanak rajta, sőt, ellenkezőleg, hogy nagyonis komolyan vegyék...

Bohóckodás ez? Sajátságos, hogy mégsem az. Méltóságát megőrizve mulattatni és mulattatva tetszeni: falusi legénynél és magas körök nagyuránál egyformán fellelhető készség ez, annyira jellegzetes a magyarra, hogy utánozhatatlan.

Két nevet említettem az előbb, bizonyára a legjobbakat és a legigazabbakat. De ha valaki fennakadna azon, hogy miért teszem

a székelységet a magyar fajiság kifejezőjévé, **gondolkozás nélkül** felelem, hogy a magyarság igazi fajképei: Arany János ragyogó humorral rendelkezett és sohasem bánta, ha az embereknek mosolyogva tetszett. Móra Ferenc és Mikszáth Kálmán ősi ízű derűje közismert. Csokonai ugyancsak mulattatott, amikor a szépet tette. Még az olyan, egészen tárgyilagosságáról híres magyar, mint Deák Ferenc, jó adag humorral bírt és bizalmas körben ő is adomázó öreg úr volt. Figyeljük meg ezzel szemben, hogy magyar irodalmunk és művészetünk áthasonult nagyjaiból mennyire hiányzik ez a sajátság!

De ha csak arra gondolunk, hogy kevésbé ismert nevű írók, félbenmaradt, pályafutásukat nem teljesített, de határozottan kivetítő tehetséggel bíró ismeretleneink, azok a bizonyos adomázó öreg urak, ha nyilvánosság elé lépnek, nem a páthosz, a szenvedély, nem is a komor és tárgyilagossággal igazság erejével, hanem kedélyességükkel kívánnak hatni és tetszeni — vagy ha arra gondolunk, hogy diákgyerekeink (míg ily hajlamukat meg nem hamisítja idegen vérségű nevelőik cicerói nagyképűsége vagy germános páthosza) első szerelmüknek élcek mesélésével akarnak tetszeni — vagy ha arra gondolunk, hogy erdőn-mezőn járó székelyeink, öregek és fiatalok, ha idegennek feltűnni akarnak, mókázó kedvüket veszik elő, annyira, hogy a székely mókázás közmondásossá lett: eléggé bizonyítottam, hogy a magyar faji „attitude” tetszeni vágyáskor: mulatságosnak lenni.

Mit csinálnak ezzel szemben más népek fiai hasonló körülmények között? Természetesen, mindenki olyant akar mutatni, ami meggyőződése szerint a meghódítandó személy szemében a legtöbbet jelent. Vagyis körülbelül a kor, nép, táj eszményét játssza meg. *Hogy ez fajonként különbözik, éppen ez adja meghatározó értékét.* A német például (poroszra gondolok, hiszen a németiség önszántából ezt kiáltotta ki faji eszményének) hősi arcot ölt, amiben sok van a Nibelungokból Wagner nyomán. Lehette mókázni ebben a mezben? Hiszen a legsúlyosabb csőd érné az ily merész ifjút: nem venné komolyan ideálja! És ez nekik valóban így jó. Visszás csak akkor lenne, ha magyar fiú akarna meghódítani magyar leányt Siegfried komor és számunkra kissé nagyképű páthoszával. Azért a németsegen belül is vannak különbségek, ahogy anthropológusok szerint sem egységes a fajkép. A dinári bajor vagy az alpesi osztrák sokkal lágyabb, széptevése a közismert bécsies érzelmesség húrjain szól, ami ugyan hatott reánk, magyarokra is, de szerencsére végleg reánk nem ragadt. A tiroli kedélyes, de vidámsága nem humoros. Ezzel szemben a szász ifjú pontos gazdasági tájékozottságával vagy kereskedelmi megbízhatóságának bizonyításával számíthat meghallgatásra a „tüchtige Jungfrau” részéről. Magyaros kedélyesség vagy éppenséggel székelyes mókázás ott legfeljebb szélhámossá, Eulenspiegellé tehetné az embert, ahogy — borzalom! — egyik teuton vérű kritikuskunk annak idején nem is talált nagyobb elismerést Uz Bence számára, mint azt, hogy ő a — magyar Eulenspiegel!

A skandináv népek eszményét Ibsen és Grieg tették ismertté. Az Ingridék és Solvejgek, újabban a Kristinek iskolát teremtettek és csak azon néptáj alaposabb ismerői mondhatnák meg, hogy előbb akadtak-e olyan tökéletes Solvejgek arrafelé, vagy csak az-

óta. Milyen lenne ott a magyar leány színes és vidám tetszeni akarása? Jó hírbe nem keverné, az biztos.

A francia férfi, ha tetszeni akar (és mikor nem akar?) finoman szellemes, nagyvonalú, középtengeri értelemben nagyvilági, vagy Chevalier-szerűen párisi akart lenni. A nyílt erotikának nagy szerepe van eszközei között és ahogy a magyar széptevés — dacára népünk közismerten szabados kifejezéseinek — mikor komolyra fordul a sor, féltékenyen szűzies, az erotikát még célzásban sem érinti, addig a francia ugyan nem fél nevén nevezni a dolgokat, annyira, hogy ha nem teszi, nem is értik meg, mit akar. Az angolok széptevését a tárgyilagosság jellemzi. Angol nőnek unalmas szokott lenni a magyar férfi rajongó és kedélyes imádása, hosszadalmas és talán túlságosan is félénk. Az unatkozó misszek érdektelenségét mi megközelíthetatlenségnek nézzük, holott csak a mi stílusunk számára süket, mialatt gyorsan és kevés szóval értik meg a maguk körein belül egymást azok, akik tetszeni akarnak. A Balkánon ismét más a stílus. A miénkben az ottani ég alatt túlsok a szöveg és túlságosan lassú az iram. Szláv népeknél — ámbátor ily fajképet az embertanhoz értők nem ismernek, csak a politikusok — a komor és ködös, szinte önkínzó szenvedély csak az igazi, kiegészítve némi alkoholizú duhajssággal. Aki tréfál, ezeknél egyiknél sem hat. Hogy még megemlítssem, Lin Yu Tang nyomán úgy látszik, hogy Kínában sem volna sikere nőknél a vigadva síró magyarnak.

És így tovább. Ha összefoglaló képet akarnék adni arról, amit itt futólag érintek, tudásomat meghaladó feladatra vállalkoznék. De egy meglátásra felhívni a figyelmet ennyi is elég. Arra, hogy a mi „sex-appeal” tulajdonságunk a kedélyesség és ez faji lelkünkre annyira jellemző, hogy értelmiségi műveltségünket irányító áthasonultjaink sem tudták megváltoztatni, hanem inkább átvettek belőle maguk is sokat. Igaz, hogy az ő vérükben a mókás kedélyesség sokszor cinizmussá vált, máskor szarkazmusba vagy akasztófahumorba csapott át. Kiegészítve cigánnyal, az úgynevezett „magyaros mulatás” szerb-Bácskából behozott duhajssága alakult ki belőle. Mások viszont eltűnt, németes komolykodásnak vagy bécsi érzelmességnek adott helyet. A skandináv ködnek és a franciás malackodásnak szintén akadtak bőven utánczói. De talán mindezeknél erősebben hatott a pesti körút nyálkás erotikája, mely elmosta a kedélyességet, humort, mókát és helyette az kedélyesség sokszor cinizmussá vált, máskor szarkazmusba vagy legjellegzetesebb példái: „Lesz maga juszta is az enyém” és a „Szomorú vasárnap”.

Szerencsére ezek nem jutottak el mindenüvé, bár költséget és fáradságot nem kímélt a rádió... Még vannak olyan népi területeink, ahol tisztán láthatjuk önmagunkat. És ott, aki tetszeni akar, tréfál. Ha szíve fáj, akkor is kedélyesnek igyekszik mutatkozni. És ez ad a magyar egyéniségnek olyan sajátságos, minden mástól elütő, de mindig rokonszenves zamatot. Lehet, hogy ez sok tekintetben teher is, hiszen a mai világban más tulajdonságokkal jobban lehet érvényesülni. De nekünk mégis őriznünk kell ezt a sajátságunkat is, mert bármilyen lesz is a világ, mi mindig csak a magunk süvegével fogunk köszönni.

Nagy András.

ELVEK ÉS MŰVEK

IGNÁCZ RÓZSA: CSALÁDI MONDAKÖR. (*Dante kiadás.*) — Az ember emlékei két csoportra oszlanak. Az egyik az egyéni élmények zárt gyűrűjével van körülhatárolva, a másik belenyúlik a közösségbe, nagy része nem is közvetlen, hanem sokszor hagyományon alapuló, folyton csiszolódó, mesévé kerekedő, anekdotikusan csattanó anyag. Aki leírja ezeket, gyakran nem csinál egyebet, mint odakölcsonzi író tollát az élőszónak, hogy véglegesen megkösse az egyes nemzedékek emlékezése közt terméshatáron túlülő szálakat. Ignác Rózsa a *Családi mondakör* „feljegyzéseivel” megmentette a jövő számára egy erdélyi család néhány kikristályosodott történetét, alakokat és eseményeket sorakoztatva egymás mellé, látszólag tervszerűtlenül, de az egymásba kapcsolódó elbeszélések egyre inkább kibontakozó teljességének és mind otthonosabb atmoszférájának varázsával.

A könyvnek talán egyik szerencséje, hogy alaprajza később, utólag keletkezett. Így a felbukkanó emlékek üdeségét nem tompította el semmiféle rendszer. Újságok vagy folyóiratok lapjairól gyűltek össze kötetbe s még magukon viselik az aktuális pillanat követelményét, néha csak egyetlen rövidlélekzetű történetkét mondanak el, máskor tanulmányyszerűen felvázolt környezetképet adnak, sokszor pedig szabályos novellává épülnek ki.

Legértékesebb réteg a könyvben az anekdotikus életkép. Ebben a klasszikusan magyar műfajban ott él az erdélyi emlékezők változásokra figyelő, éber és elálmódzó pillantása, a világot a társadalom és az ember közös reményei vagy csalatkozásai felől szemlélő bölcsesség és kíváncsiság. A pályakezdő művek nagy átfogó kompozíciói után ez a kedvesen összekötött virágcsokor pihenőt jelent az író útján, de korántsem elfáradást, hanem lélekzetvételt. Az írók általában a gyermek- és ifjúkor tapasztalataiból táplálkoznak; ekkor tanulják meg, hogy élményeikből anyanyelvet alkossanak maguk szá-

mára. Amit később gyűjtenek, legtöbbször csak idegen szerzemény, ha nem épül bele a kezdeti emlékek sejtrendszerébe. A *Családi mondakör* visszamenően is igazolja az író többi művét: megmutatja, hová nyúlnak el tápláló gyökereik.

De a könyvről is sokat lehetne beszélni. Nem utolsó érdeme az általános érdeklődés, a sokat vitatott erdélyi lélek és életforma új adalék-tára. Fogarastól a Szilágyságig terelődésnek a családja lombjai és nem hiányzik a székelyföld, Szamosvölgy vagy Mezőség sem, sőt az utalásokban felesendül a messzi Moldova neve is. A szellemi középpont valahol Enyeden van. Földbirtokosok — kicsik és nagyok — papok, katonák, hivatalnokok, iparosok, művészek a könyv szereplői. Alakjuk történelmi idők háttére előtt áll; az első világábrorú izgalmas-borús eseményei és az impériumváltozás nehéz évei adják meg a keretet. Mindez finoman lehalkul az emlékek pasztel-fényében, a családkultusz biedermejeres melegségében. Amikor például a felekezeti kérdést egy csokor ibolya szemlélteti (Fogarasi ibolyák), a nemzedékek váltását három fureska özvegy, a háborút egy ajándékba hozott szalmakalap, akkor az olvasó érzi, hogy otthon van, róla van szó, mint a magyar-ság nagy családjának egyik tagjáról. *Vajda Endre.*

REMENYIK ZSIGMOND: AMERIKAI BALLADA. (*Antiqua kiadás.*) Egy író látszólag akármennyire távol áll nemzedékétől, írói fejlődésében és műfajában legtöbbször meg lehet találni azokat az alkati sajátosságokat, melyek kortársaihoz kapcsolják. Remenyik Zsigmondnak például megvoltak a „vándorveiv”, igaz, hogy sokkal színesebbek és ziláltabbak, mint a művelt nyugatot járó generációé — *Vész és Kaland* című könyve az akkor még hőskorát élő fiatal Délamerikába vezet, ahol az államépítést a Romulus asilumának befogadottjaihoz hasonló nép akkor már javában s egy kissé brutálisan is végezte —

és most, „örjáratáról“ hazatérve megírta az *Amerikai Balladát*, két-éves tartózkodásának történetét a háború felé rohanó Egyesült Államokban.

Egy író 1939 tavaszán, a vándorösztöntől hajtva útrakereszt a tengeren. Csomagjait nem lopják el, mint hajdan, nem hányódik proletár-entellektüelként rikitónépű városok és kétéves szállásadók között, hajófűtőnek sem kell elmennie, de ehelyett nyitva van a szeme és amit lát, érett megfontolással raktározza el tudatában. Bár könyve nem szakszerű útleírás, melyet statisztikai oszlopokkal támogat, de megfogja benne a dolgok lelkét, az idegen világ eidoszának nyugodt immanenciáján át éppenúgy, mint a pillanat élményétől hevítve. Így lesz könyve ballada, egy ember — s ha jelzöt akarnánk hozzátenni: magyar ember — költői látomása a — valóságáról.

A nagyközönség számára nem utolsó érdekű az a tény, hogy Remenyik az utolsó szemtanú, aki örjáratáról visszatérve híreket hoz a felhősödő egü messzi kontinensről. Nemcsak a meginduló gépezet dübörgését hallja ki füle az élet zajlásából, hanem az emberi idegekben feszülő izgatottságot és haragba vagy gyűlöletbe csapó ingerlékenységet is kiemelzi.

A történelmi helyzet Amerikáján kívül feltárja a másikat, az örököt is, melynek óriási metropoliszaival és üzemeivel talán csak még ma is érintetlen ösrengeteget versenyeznek. A keltő perifériáján, vadon és felhőkarcolók közt, a farmokon él az amerikai farmer, a birodalom alapja és egyúttal tartaléka. Az ő életformáját vették fel azok a magyarok, akik legmaradandóbb és legellenállóképesebb réteggé olvadtak be az Unióba.

Mert a könyv harmadik nagy értéke az, hogy a magyarság tudata számára közelebb hozza, sőt sok szempontból irodalmilag meg is őrzi kivándoroltjaink életformájának és sorsának képét. Ez utóbbi időben nem adtak keresztmetszetet, mely ilyen sok tekintetre kiterjedjen és ilyen lényegátfogóan megörökítse az ott élő magyarságot népi, gazdasági és szellemi vonatkozásban.

A könyv módszere — Remenyik

ismert stílusával — valóban balladaszerű. A kifejezés fanyar ereje, sejtető lebegése és éles precizitása egyesülnek benne, hogy kihozzák a fény és árnyoldalakat, egy nagy nép tündöklését és nyomorát. Hiteles és sokatjárt szemtanú írta meg, aki ült a mostani elnök asztalánál is, de felkereste a külvárosok és messze gyártelepek proletárhadát is. Plátói beszélgetések és kísérteties látatéképességgel megrajzolt jellemző esetek vannak a könyvbe szöve, az egész mű felett pedig a harcos humanizmus levegője árad, melyet magyarrá tesz a hűség, mely az író a válság pillanatában ismét szülőföldjére parancsolja.

Vajda Endre.

HARSÁNYI LAJOS: ESTELI KÖRMENET. (*Szent István Társulat kiadása.*) — Abban a nemzedékben, amelyhez Harsányi Lajos is tartozik, az ő költői hangja a legtisztábban érzelmi szárnyalású. Köteleinek növekvő számával mind tisztábban, mind szélesebb határok közt tárult elénk egész gondolatvilága, de nincs egy sora, egy képe, mely pusztán a gondolatközlés racionális örömeiből merítené erejét. Pedig szemléleti eredetisége, egy-egy gondolatának ereje a maga értékével is alkalmas lenne arra, hogy alappillére legyen Harsányi verseinek. Költőjüket azonban tisztán érzelmi örök hozták az írás indulatába, ezek ludják a közlés szükségességét megteremtenei bene.

Új kötete, az Esteli körmenet, ezeknek az érzelmi öröknek a megsűrűsödését mutatja. De ez a megfáradás is lírai érzelem — a versek tanúskodnak róla, — formáinak és témáinak szokott változatossága elárulja, hogy e mögött az őszintén megélt megfáradás mögött eleveenség, lírai játék, mozgékony rejlik. Hiába mondja, fiatal önmagát idézve, olvan elhíttetőn:

Tudom, hogy elment, s nem jön vissza már.

En mégis egyre várom.

Olyan vaggok, mint ködbefulladt hegytetőn

Egy régi vár-rom.

(A fehér kísértet.)

mert mingyárt elárulja magát, hogy a várrom csak külső szem-

lélet megjelenése, mögötte a lélek eleven élete folyik: a húszéves ifjú, aki fáj az öregedő költőnek, szerelmi hangokra tudja fakasztani:

*Miattad szökik ég felé
A víg pacsirta nyáron.
Miattad kerül szemét
A csillagnak az álom.*

(Szép tavasz.)

És miután így a bántó szomorúságot, a nyugtalanító érzést ily szépen a csillagokra háritotta, az objektív világra, tisztán látja vágyódása lényegét, melyet egy gyönyörű képben tesz örökre élhetővé:

*Olyan vagy, mint a hattyú,
Mikor a lóra száll.*

(A megszépítő messzeség.)

Hangja gazdag és érett. Talán sehol sem ennyire lágyzengésű, mint ebben a kötetében. Nyelvi ereje, képgazdagsága teljesen kibontakozott. Változatossága kimeríthetetlen. Jól ismeri önmagát és eszközeit. Bár tematikájában sokoldalú — az élet minden vonatkozása érdekli — hangütése az első pillanattól önmaga érzelmi indulatára utal, anélkül, hogy a lágyi világ egy vonalnyit is eltérítene ettől. Elfogult a maga világa iránt és ez az egyik legnagyobb ereje. Soha nem kísérti meg a szándék, hogy magát a dolgot mondja ki. Tudja ezt és belenyugszik ebbe.

*Már nem felelek. Csak megyek.
S eltűnök, mint a kék hegyek.
Burdáim: piros fátylakkal
En már az ég felé megyek.*

(Esteli körmenet.)

A lemondásnak ez a lány patetizmusa, ez az izgató fényű színpadiasság jellemző ma rá, de jelzi is, hogy a lemondás csak megnyugvás, belenyugvás egy alig érthető, az emberinél nagyobb erőbe. Vállalja ezt és ha néha kitörne, eleve tudja, hogy lehetetlen. Ezért meg sem kíséri és ez ad valami alapvető szomorúságot hangjának. Útját egyáltalán nem érzi lezártak, hisz tudja, hogy az emberi és végtelen.

Szembe néz önmagával. Ezért tud még változatos lenni. Friss népdal hangokkal megütai a szívet

kórusra hangszerelt, erős zengésű versei mellett. Eddig látta a világot önmagában. Most felfedi magát a világban. *Hegedűs Zoltán.*

LOVASZ PÁL: VANDORÚT. (*Janus Pannonius Társaság.*) — Az útmenti fák, bokrok, rétek, a pity-mallat, a rózsa, a komondorok, libák szólalnak meg a kötet finom nipp-darabjai közt. De sikerült miniatűrökkel hozott magával a költő vándorútjáról, a magyar vidék emberéről, asszonyáról épügy, mint az öregekről, vagy a gverekekről. Szép, meleg pillanatok ezek, egy buborék, egy fuvallat az egész vers, de ize visszahozza a valónak képét „égi másán“ keresztül.

A költő nem lép elő túlságos igényvel, nem is tesz az olvasóra nagyon mély hatást, de amire vállalkozott, annak megfelelt.

Havas László szép fametszetei díszítik az ízléses kötetet.

KALMÁN TOMA LÁSZLÓ: SZOMJÚHOZOM. (*Cserépfalvi.*) — Nyugtalan strófák, békét-, megállapodást- vagy talán csak önmagát-kereső ember versei. Az egész kötet erjedő érzések, kiforró sorok tárháza. Az erő nem hiányzik belőlük sokszor formai lendülettel, sodró elánnal pótolja meg mégis a költő. Ép ezek a versei adják a gyűjtemény színe-javát. (Bizonyíték. Hetvenhétسالú hágesón). Mondanivalóban sem szűkölködik Kálmán Toma László: igazi intellektuális, problémák-izzította líra ez. Meglepően öntudatos, tiszta formaérzékű — s ami még örvendesebb — tisztafejű ember költészete. Ami elnehezíti néha: a gondolati tartalom súlyos megtömődése — ez bizony gyakran földrehúzza a vers szárnyait. Bonyolult, egyszer-kétszer a gyalogos próza problémakörébe eső gondolatok nehezítik el a verset. József Attila ízei suhannak át egész eszmevilágán, ami még nem volna baj — néhány verse azonban méltatlanul másodpéldányává lett József Attila költészetének. (Szeress még!) Mégis az utóbbi évek nagyon kevés jó verseskönyve közé soroljuk Kálmán Toma kötetét s további érést, tisztulást várunk tőle. Tehetséges költő becsületes írásai.

Vidor Miklós.

SZINHÁZI KRÓNIKA

Aki a dramaturgia évezredes törvényei szerint próbál *Jean Giraudoux* valamelyik színpadi művéhez közeledni, hiába keres szigorú szerkezetet, a hely és idő egységének logikáját, párbeszédekből élénk táruló lélekrajzot, mert Giraudoux-t nem lehet szabályok közé szorítani, rajta nem lehet hagyományt követelni. Drámái első-sorban játékok, az ember nagy, egyetemes játék-ösztönéből születnek. Úgy bomlanak ki meséi a színpadon, mint a rögtönzések. Mintha egy *canavas* állna csak a színészek rendelkezésére, s ezt tölténék ki tarka arabeszkekkel, a színekben gyönyörködve, a szeszélyes alakzatokat kedvelve. A „*Sellő*” is a játékoság szülötte, semmi köze a valósághoz, semmi köze az orthodox színpadhoz. Színtele minden fordulata esetlegesség, a játék és játszadozás tréfája. Játék a mese is, melyben De la Motte Fouqué, a német romantika egyik nagymesterének Undinéja kél mulatságos, lírai, tréfás életre. A „tréfa” a *Sellő* esetében nem jelent viccet, falengető hahotát, ez a tréfa a rögtönzés, a belülről vagy éppenséggel a felületről felvillanó fények összeszövődése. Hogy mit akar vele kifejezni, nem tudjuk, talán maga Giraudoux sem tudja. A játék magáért van, a költészet villószik itt a maga kötetlen törvényei szerint. Aki tehát eszmei magot keres, azt kutatja, mi van az intellektuális fintonok, szeszélyes bakugrások. Lírai ellágyulások mélyén, hiábavalóra vállalkozik, s legfeljebb azt árulja el, hogy kihalt belőle a nagy játék-ösztön, amely a világ nagy drámáiróinál és ősi közönségénél mindig megtalálható. Ha őseit keressük, gondoljunk Aristophanésre, a misztériumokra, az olasz barokk mesterműveire: Gozzi pantomim-vázlatnak maradt darabjaira, Goldoni hazugjára, a német középkor bábjátékaira. Mindenből van benne valami, éppolyan „logikátlan”, ha úgy tetszik, s éppolyan frissen leng benne az ember

csúfolódó, elmélyülő, *csodálkozó* kedve. Így figyelve a „*Sellő*”-t, hamarosan megérezzük igazi ízét, a lélek egy serdületlen, áhítatos, izguló állapotába tévedve vissza színtele ott vagyunk a komédia születésénél. Műfaja szerint tündérajáték ez, az olyan kötetlen színpadi költemények, mint a Csongor és Tünde vagy az osztrák Mozart és Raimund bohózatos tündérmeséi kélnék új életre benne. Ez a tündériség szabja meg színpadi előadásának lehetőségeit is. Előadhatják fantasztikus színpadi gépezetek segítségével, ahogy a Varázsfuvolát játszották sokáig, vagyis a barokk színpad minden fortélyával, s előadhatják lemeztelenítve, a szemnek szóló látványosság helyett a szellem látványosságát hangsúlyozva — ahogy Jouvet rendezte. Kiemelheti a rendező mindazt belőle, ami szem-szájnak ingere, de kiemelheti azt is, ami a szívé és szellemé. A *Nemzeti Színház* mozari mesének fogta fel, s a költői lélekállapot közölnivalóit eléggé operettes zenével, rejtélyes vetített díszletekkel, elképesztőn színes kosztümökkel, balóttal rejtegette. Így is rendjén van, legfeljebb a rendező-logikát hiányoljuk. Igaz, hogy ehhez rendkívüli rendezői gyakorlat szükséges, mert *Giraudoux* szövegei színtele minden szerzői instrukció nélkül készülnek, a commedia dell'arte szellemében a színjátszókra bízva a mű gyakorlati elképzelését és megoldását. Hogy az előadás nem rossz, sőt egyes pontjain határozottan érdekes, *Fábray Zoltán* rendezésének érdeme. Kár, hogy ahol a legkevésbé szokványos a mű, — a második felvonásban, — nehezen tudta a fordulatokat világossá tenni. *Szörényi Éva* sellője érzelmes német leányzó volt, Luise Miller tündérruhában, mindössze a figura lényege hiányzott belőle: az az „*elbisch Wesen*”, ahogy Thomas Mann a hasonló irreális-reális alakokat elkeresztelte. *Ungváry László* a lovagot rendkívüli becsvágygal játszotta és sikerült is *Giraudoux*

szövegét érthetően tagolnia. A többiek szépen alkalmazkodtak a játékok tündéri mivoltához és sikeresen olvadtak bele az általános ballett- és pantomim-hangulatba.

Ismerjük Theodor Storm harcát a halállal — a műért. Az aggastyánt az orvosok halálra ítélték, de csak a test volt gyenge, a szellem még friss, akkoriban kezdte meg a „Der Schimmelreiter“-t, életműve koronáját, az európai próza egyik legfokéteesebb remekét. Hogy a mű megszülethessék, környezete csellel azt bizonyította az írónak, hogy az orvos tévedett, hosszú és szép élet vár még rá. És Storm egy haláltól, — minden emberi számítás ellenére, — ellopott esztendőben megalkotta a remekművet, hogy kihullva az alkotás feszültségéből, rövidesen befejezze életét. Ez a feszültség, ez a szenvedély *Illés Endre* új darabjának, a „*Méreg*“-nek alap gondolata. Azt kérdezi a halálraítélt művésztől, mi fontosabb ösztönzője az alkotásnak, — a békesség-e vagy a szenvedély, a méreg, amely állandó izgalomban, feszültségben kerget a mű befejezése felé? S mint egy színpadi „disputatio corporis et animae“-ban, megtestesíti a békét és az áldást két asszony-alakban.

Megkezdődik a harc a művész utolsó esztendejéért, már-már az első feleség győz, a békét-hozó, kinek békéjében azonban a mű elreked, de a végső pillanatban a második asszony ösztönző, igazató mérge megmenti a művészt élete utolsó esztendejének és megmenti a műnek. Szépen és finoman, a dialektikai és logikus szerkesztés igazán nemes eszközeivel írta meg *Illés Endre* darabja első felvonását: minden szó, minden vessző a maga helyén, semmi sincs elhanyagolva, mindent okosan használ ki, a pontos-vesszők elhelyezésének művésze, ahogy *Maugham* írta egyik alakjáról. Később elerőtlenedik: ugyanazok a motívumok bukannak fel, más és más szavak, aforizmák, költői hasonlatok köntöskében. Itt a tételt bontja ki s ez nem mindig sikerül a dráma szabályai szerint, az akeió költői

elemzések kedvéért megáll, a két asszony nem kap elég szerepet. A harmadik felvonás újra dráma: két dialógusa meglepő tartózkodó finomságával, bensőségével. A *Pesti Színház* előadása a lehetőségekhez képest híven szolgálja az írói és a művet. *Ajlay Andor*, *Mezey Mária* és *Sándor Izabella* jó játéka állandóan pezsgésben tartja a párbeszédet, bár némi lombik-hangulatot nem tudnak elkerülni. (A szünetekben *Ember Sándor* zongorázik. Hogy kinek van rá szüksége, nem tudjuk. Ha muzsikusról szóló darab szünetében zongoráznak, legközelebb Herceg Ferenc vígjátéka közben, melynek hír szerint „Fecske és denévér“ a címe, madarakat hoznak a sügölyük elé és esetleg madárhangutánzó füttyművésznőt léptetnek fel. Varieté-ötlet).

A modern háznak olyan vékony a fala, mint egy cipőskatulyáé. Nem is lehet csodálni, hogy egyik lakásból áthallatszanak a másikba *Ravel* *Bolerójának* hangjai. Ha a másik lakásban is muzikálisok laknak, a dologból nem lesz bohózat, mivel azonban *Michel Duran* fiatal embere nem szereti a zenét, kitör egy pezsgő, friss, nem mindig előkelő, de izléses bohózat. Hogy mi történik a „*Bolero*“ színpadán, nehezen lehetne elmondani, de egy figyelemreméltó vonása mégis van: a nyugati dráma áthangszerelése a játékoságra benne megnevesíti a bohózati hangot. Ez is újfajta *commedia dell'arte*, mint *Giraudoux* vagy *Pirandello* darabjai, csak éppen a vastagabb végénél fogva meg. — Mulattatni akar, s ezt meg is cselekszi. Mért követeljük tőle többet, ha közben a színpadi ipar beoltására is kísérlet történik, természetesen mértéktel, amennyit belőle az ipar elvisel. *Makay Margit* stupid hölgye remek karrikatura, ugyancsak karrikaturát rögtönöz, — tán tudtán kívül — *Rápolthy Anna*; *Tőkés Anna* bensőségével hódít, *Jávor Pál* kamaszos lendületével. Kellemes összjáték az alapfeltétele az efféle művek sikerének, s mivel a *Nemzeti Kamara Színház* előadásában ez megvan, a siker nem is lehet kétséges.

Thurzó Gábor

A SZENTISTVÁNI ÁLLAMESZMÉNEK KORSZERŰ
ÉRTELMEZÉSÉN MUNKÁLKODIK

AZ ORSZÁG UTJA

ÁLLAM- ÉS NEMZETPOLITIKAI HAVI FOLYÓIRAT

Szerkesztik: BARANKOVICS ISTVÁN
ÉS DESSEWFFY GYULA GRÓF

Előfizetési ára egy évre 8 P, félévre 4 P, egyes szám ára 80 f.

Szerkesztőség és kiadóhiva-
tal: Budapest, VI., Aradi-
utca 8. - Telefon: 12-07-26

A FIATAL KATOLIKUS NEMZEDÉK LAPJA AZ

ÚJ ÉLET

KATOLIKUS SZOCIÁLIS ÉS VILÁGNÉZETI HAVI SZEMLE

SZERKESZTI ANDRÁS KÁROLY
FELELŐS SZERK.: SINKÓ FERENC

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, II., Margit-krt 36. I. 3

ÉVI ELŐFIZETÉSI DIJ 9-60 PENGŐ

JUHÁSZ VILMOS:

NAGY HODITOK

SARGON, NAGY SÁNDOR, SCIPIÓ, HAN-
NIBAL, CAESAR, ATTIŁA, DZSINGISZKÁN,
NAGY FRIGYES, NAPOLEON, A MODERN
GYARMATI HÓDITÓK REGÉNYES ÉLETE

MODERN SZEMPONTÚ VILÁGTÖRTÉNELEM

750 NAGY OLDAL, SZÁMOS TÉRKEPEL ÉS ILLUSZTRÁCIÓVAL.

ÁRA FÜZVE 21·80, KÖTVE 24·80 PENGŐ.

Megjelent!

Georges Bernanos:

Egy falusi plébános naplója

*Kocunk francia Dosetojevsekiének megcázó
vallomása egy napi lélekeöb.*

Március-kiadás.

*Megrendelhető csekklapunkon vagy az összeg előzetes bekül-
désével kiadóhivatalunkban.*

Aca félantlop-kötésben 10·80 pengő.